

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในการศึกษาค้นคว้าในครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ดังนี้

1. นวัตกรรมการศึกษา
2. ทฤษฎีพื้นฐานที่ใช้ในการวิจัย
3. คุณลักษณะที่พึงประสงค์
 - 3.1 วินัยในตนเอง
 - 3.2 จิตสาธารณะ
 - 3.3 ใฝ่รู้ใฝ่เรียน
4. การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (PAR: Participatory Action Research)
5. การวิจัยแบบผสมผสานวิธีการ
6. สภาพทั่วไปของโรงเรียนปริชาณศาสน์ จังหวัดชลบุรี
7. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

นวัตกรรมการศึกษา (Educational Innovation)

คำว่า นวัตกรรม (Innovation) แม้จะมีผู้ให้ความหมายไว้แตกต่างกันแต่ความหมายทั้งหมดก็เป็นไปในทางเดียวกัน ดังนี้

ราชบัณฑิตยสถาน (2546) พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542

ได้ให้ความหมายคำว่า นวัตกรรม ไว้ว่า นวัตกรรม คือ สิ่งที่ทำขึ้นใหม่หรือแปลกไปจากเดิม ซึ่งอาจจะเป็นความคิด วิธีการ หรืออุปกรณ์ เป็นต้น

ไชยยศ เรืองสุวรรณ (2531, หน้า 14) ได้กล่าวไว้ว่า นวัตกรรม หมายถึง วิธีการปฏิบัติใหม่ ๆ ที่แปลกไปจากเดิม โดยอาจจะได้มาจากการคิดค้นพบวิธีการใหม่ ๆ ขึ้นมา หรือการปรุงแต่งของเก่าให้ใหม่เหมาะสมและสิ่งทั้งหลายเหล่านี้ได้รับการทดลอง พัฒนามาจนเป็นที่เชื่อถือได้แล้วว่าได้ผลดีในทางปฏิบัติ ทำให้ระบบก้าวไปสู่จุดหมายปลายทางได้อย่างมีประสิทธิภาพขึ้น

กิดานันท์ มลิทอง (2540, หน้า 245) ได้กล่าวไว้ว่า นวัตกรรมเป็นแนวความคิด การปฏิบัติหรือสิ่งประดิษฐ์ใหม่ ๆ ที่ยังไม่เคยมีใช้มาก่อนหรือเป็นการพัฒนาดัดแปลงจากของเดิมที่มีอยู่แล้วให้ทันสมัยและใช้ได้ผลดียิ่งขึ้น เมื่อนำนวัตกรรมมาใช้จะช่วยให้การทำงานนั้นได้ผลดี มีประสิทธิภาพและประสิทธิผลสูงกว่าเดิม ทั้งยังช่วยประหยัดเวลาและแรงงานได้ด้วย

อรนุช ลิ้มศิริ (2543, หน้า 4) กล่าวว่า นวัตกรรม คือ แนวความคิด การกระทำหรือ สิ่งประดิษฐ์ใหม่ ซึ่งพัฒนาจากของเดิมที่มีอยู่หรือเป็นการค้นพบขึ้นใหม่โดยไม่ได้ปรับปรุง จากสิ่งที่มีอยู่ในการพัฒนาหรือการสร้างนวัตกรรมนั้นได้กระทำอย่างเป็นระบบ มีการทดลองและ ปรับปรุงจนกระทั่งมีประสิทธิภาพอยู่ในเกณฑ์น่าพอใจ เมื่อนำไปใช้ในสถานการณ์จริงสามารถ ช่วยให้การดำเนินงานมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล

โดยสรุป นวัตกรรม เป็นการปรับปรุงดัดแปลงวิธีการเดิม หรือนำเอาวิธีการใหม่มาใช้ใน กระบวนการดำเนินงานใด ๆ แล้วทำให้ประสิทธิภาพสูงขึ้นกว่าเดิมหรือการนำความคิดใหม่ ๆ วิธีการปฏิบัติใหม่ ๆ หรือสิ่งประดิษฐ์ใหม่ ๆ ที่แปลกไปจากเดิม หรืออาจจะได้รับการปรับปรุง ของเก่าให้ใหม่และเหมาะสมกับสถานการณ์ซึ่งสิ่งเหล่านี้ได้รับการทดลอง พิสูจน์และพัฒนาเป็น ขึ้นเป็นตอนเป็นระบบ จนเป็นที่เชื่อถือได้ว่าเกิดในทางปฏิบัติ ทำให้งานบรรลุเป้าหมาย ได้อย่างมีประสิทธิภาพ เรานำมาปรับปรุงเปลี่ยนแปลงแนวปฏิบัติทางการศึกษา โดยมีจุดมุ่งหมาย เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพทางการศึกษาให้สูงขึ้น

ประเภทของนวัตกรรม

การแบ่งประเภทของนวัตกรรม มีการจัดแบ่งเป็นหลายประเภทแตกต่างกัน ทั้งนี้ ขึ้นอยู่กับ แนวคิดของผู้จัดแบ่ง สำหรับกองวิจัยการศึกษา ได้จำแนกประเภทของนวัตกรรม ทางการศึกษาตามประเภทของผู้ใช้ ได้แก่

1. นวัตกรรมที่เป็นสื่อสำหรับผู้สอน เช่น แผนการสอน คู่มือครู เอกสารประกอบการสอน หนังสืออ้างอิง เครื่องมือวัดผล อุปกรณ์โสตทัศนวัสดุ ชุดการสอน (สื่อประสม) ฯลฯ
2. นวัตกรรมที่เป็นสื่อสำหรับผู้เรียน เช่น บทเรียนสำเร็จรูป เอกสารประกอบการเรียน ชุดฝึกปฏิบัติ ใบงาน แบบฝึก หนังสือเสริมประสบการณ์ ชุดเกม ชุดเพลง การ์ตูน

ส่วนมหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาราชได้จำแนกนวัตกรรมไว้เป็น 3 ประเภท ได้แก่

1. นวัตกรรมที่เป็นวัสดุ ได้แก่ นวัตกรรมที่มีลักษณะเป็นวัสดุสิ้นเปลือง ซึ่งจะต้องจัดทำ หรือจัดหาใหม่อยู่เสมอ เช่น เอกสาร แผ่นป้ายนิเทศ กระดานไฟฟ้า แถบบันทึกเสียง แผ่นดิสเกต คอมพิวเตอร์ บัตรคำ หุ่น ชุดการสอน แบบฝึก เป็นต้น
2. นวัตกรรมที่เป็นอุปกรณ์ ได้แก่ นวัตกรรมที่เป็นเครื่องมือสำหรับใช้ประกอบสื่อ หรือ นวัตกรรมอื่นเสียก่อน จึงจะนำมาใช้เป็นสื่อการสอนได้อย่างสมบูรณ์ เช่น เครื่องฉายภาพข้ามศีรษะ จอฉายภาพ เครื่องบันทึกเสียง เครื่องขยายเสียง เครื่องคอมพิวเตอร์ เป็นต้น
3. นวัตกรรมที่เป็นวิธีการ ได้แก่ นวัตกรรมที่มีลักษณะเป็นกิจกรรม โดยมีลำดับขั้นตอน การดำเนินการสอนเรื่องใดเรื่องหนึ่ง และใช้ได้ทั้งเป็นกิจกรรมการเรียนการสอน และเป็นส่วนเสริม เนื้อหาสาระการเรียนรู้ เช่น การจัดนิทรรศการ การแสดงบทบาทสมมติ เพลง เกม เป็นต้น

นวัตกรรมการศึกษา

มนตรี แย้มกสิกร (2547) กล่าวว่า นวัตกรรมการศึกษา หมายถึง ความคิดหรือความพยายามที่จะกระทำสิ่งใหม่ ๆ ทางการศึกษา โดยมีความมุ่งหวังที่ทำให้การศึกษาพัฒนาขึ้น ซึ่งจะเกิดขึ้นได้หลายกรณี ได้แก่ นวัตกรรมบริสุทธ์ นวัตกรรมขอขมิ้ม และนวัตกรรมที่เกิดขึ้น เพราะมีสิ่งแวดลอมเอื้ออำนวย

สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา (2548) สรุปว่า นวัตกรรมการศึกษา หมายถึง นวัตกรรมที่จะช่วยให้การศึกษา และการเรียนการสอนมีประสิทธิภาพดียิ่งขึ้น ผู้เรียนสามารถ เกิดการเรียนรู้อย่างรวดเร็วมีประสิทธิภาพสูงกว่าเดิม เกิดแรงจูงใจในการเรียนด้วยนวัตกรรม การศึกษา และประหยัดเวลาในการเรียนได้ ในปัจจุบันมีการใช้นวัตกรรมศึกษามากมาย หลายอย่าง ซึ่งมีทั้งนวัตกรรมที่ใช้กันอย่างแพร่หลายแล้ว และประเภทที่กำลังเผยแพร่

พฤทธิ์ ศิริบรรณพิทักษ์ (2549) ให้ความหมายของนวัตกรรมการศึกษาว่า หมายถึง การนำเอาสิ่งใหม่ ๆ ซึ่งอาจจะอยู่ในรูปของความคิด หรือการกระทำรวมทั้งสิ่งประดิษฐ์ เข้ามาใช้ในระบบการศึกษาเพื่่อมุ่งหวังที่จะเปลี่ยนแปลงสิ่งที่มีอยู่เดิม ให้ระบบจัดการศึกษามีประสิทธิภาพ ยิ่งขึ้น ทำให้ผู้เรียนสามารถเกิดการเรียนรู้ได้อย่างรวดเร็ว เกิดแรงจูงใจในการเรียน และช่วยให้ประหยัดเวลาในการเรียน

นวัตกรรมทางการศึกษาคือความคิดใหม่ รูปแบบใหม่ วิธีการใหม่ เทคนิคใหม่ แนวทางใหม่ ผลผลิตใหม่ ที่ได้ปรับปรุงประยุกต์ สร้างสรรค์ และพัฒนาทั้งจากการด้อยอด ภูมิปัญญาเดิม หรือจากการคิดค้นขึ้นมาใหม่ด้วยภูมิปัญญาใหม่ให้เกิดสิ่งที่เป็นประโยชน์ต่อ การศึกษาในระบบ การศึกษานอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัย (ถวัลย์ มาศจรัส, 2547, หน้า 97)

จากนิยามข้างต้น สามารถอธิบายความหมายของนวัตกรรมทางการศึกษา ได้ดังนี้

ตารางที่ 2-1 อธิบายความหมายของนวัตกรรมทางการศึกษา (ถวัลย์ มาศจรัส, 2547, หน้า 97)

สิ่งที่เป็นนวัตกรรม	ลักษณะที่เป็นนวัตกรรม
หลักสูตรการศึกษา	- หลักการใหม่ - จุดหมายใหม่ - โครงสร้างหลักสูตรใหม่ - สาระการเรียนรู้ใหม่ ๆ - แนวทางการจัดการเรียนรู้ใหม่
ผู้สอน	การจัดประสบการณ์การเรียนรู้ให้แก่ผู้เรียนมีลักษณะ ดังนี้ - มีความคิดใหม่ - มีรูปแบบใหม่ - มีเทคนิควิธีใหม่
สื่อการเรียนรู้ของผู้สอน	1. สื่อสิ่งพิมพ์ - มีแผนการจัดการเรียนรู้แนวใหม่ - เขียนเรียบเรียงหนังสือเรียนใหม่ - เขียนเรียบเรียงคู่มือการจัดการเรียนรู้ใหม่ - จัดทำสื่อการเรียนรู้ประเภทสิ่งพิมพ์ใหม่ ๆ 2. สื่อเทคโนโลยี - ศึกษา ค้นคว้า จัดทำ วิจัยค้นคว้าใหม่ - แลบบันทึกลักษณะที่มีรูปแบบการนำเสนอใหม่ - จัดทำสื่อคอมพิวเตอร์ ช่วยสอนด้วยเนื้อหา - รูปแบบใหม่ ๆ จัดทำซีดีรวมชุดความรู้ใหม่ - จัดทำเว็บไซต์เพื่อปฏิรูปการเรียนรู้ใหม่ 3. สื่ออื่น ๆ มีการศึกษาดำรง จัดทำองค์ความรู้ในสื่ออื่น ๆ ให้ผู้เรียนได้เรียนรู้อย่างมีความสุข - แหล่งการเรียนรู้ สื่อตัวบุคคล - แหล่งการเรียนรู้ สื่อธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อม - แหล่งการเรียนรู้ สื่อ กิจกรรมกระบวนการใหม่ ๆ - แหล่งการเรียนรู้ สื่อ วัสดุ/เครื่องมืออุปกรณ์ ที่มีรูปแบบใหม่

ตารางที่ 2-1 (ต่อ)

สิ่งที่ป็นนวัตกรรม	ลักษณะที่เป็นนวัตกรรม
ผลงานที่เกิดจากประสบการณ์ของผู้สอน	มีผลงานที่เกิดจากภูมิปัญญาของผู้สอนที่เป็นเอกสารทางวิชาการ อาทิ - แผนการจัดการเรียนรู้ - สื่อ/ นวัตกรรม/ สิ่งประดิษฐ์ - รายงานการศึกษาค้นคว้า ที่นำไปใช้ในการจัดการเรียนการสอน - รายงานการศึกษาผู้สอน - รายงานการวิจัยในชั้นเรียน - รายงานโครงการ/ ประเมินโครงการ - รายงานการศึกษาผลงานของผู้เรียน - ผลงานอื่น ๆ ที่เป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาการสอน

โดยสรุป นวัตกรรมการศึกษา หมายถึง ความคิดหรือความพยายาม ที่จะนำเอาสิ่งใหม่ ซึ่งอาจจะอยู่ในรูปของความคิดหรือการกระทำ รวมทั้งสิ่งประดิษฐ์ก็ตามเข้ามาใช้ในระบบการศึกษา เพื่อมุ่งหวังที่จะทำให้ระบบการจัดการศึกษามีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น ทำให้ผู้เรียนสามารถเกิดการเรียนรู้ได้อย่างรวดเร็วเกิดแรงจูงใจในการเรียน และช่วยให้ประหยัดเวลาในการเรียนการสอน

ความสำคัญของนวัตกรรมการศึกษา

ความสำคัญของนวัตกรรมการศึกษา ก็คือ สามารถนำมาใช้ให้เกิดประโยชน์ในวงการศึกษาสรุปได้ ดังนี้

1. เพื่อนำนวัตกรรมมาใช้แก้ปัญหาในเรื่องการเรียนการสอน

1.1 ปัญหาเรื่องวิธีการสอน ปัญหาที่มักพบอยู่เสมอ คือ ครูส่วนใหญ่ยังคงยึดรูปแบบการสอนแบบบรรยาย โดยมีครูเป็นศูนย์กลางมากกว่าการสอนในรูปแบบอื่น การสอนด้วยวิธีการแบบนี้เป็นการสอนที่ขาดประสิทธิภาพและประสิทธิผลในชั้นเรียน เพราะนอกจากจะทำให้เด็กเกิดความเบื่อหน่าย ขาดความสนใจแล้ว ยังเป็นการปิดกั้นความคิดและสติปัญญาของผู้เรียนให้อยู่ในขอบเขตจำกัดอีกด้วย

1.2 ปัญหาด้านเนื้อหาวิชา บางวิชาเนื้อหาหนัก และบางวิชามีเนื้อหาเป็นนามธรรมยากแก่การเข้าใจ จึงจำเป็นจะต้องนำเทคนิคการสอนและสื่อมาช่วย

1.3 ปัญหาเรื่องอุปกรณ์การสอน บางเนื้อหาที่มีสื่อการสอนเป็นจำนวนน้อย ไม่เพียงพอต่อการนำไปใช้ เพื่อทำให้นักเรียนเกิดความรู้ความเข้าใจในเนื้อหาวิชาได้ง่ายขึ้น จึงจำเป็นต้องมีการพัฒนาคิดค้นหาเทคนิควิธีการสอน และผลิตสื่อการสอนใหม่ ๆ เพื่อนำมาใช้ ทำให้การเรียนการสอนบรรลุเป้าหมายได้

2. เพื่อนำนวัตกรรมไปใช้ในการพัฒนาการเรียนการสอน ให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น และเป็นประโยชน์ต่อการศึกษา โดยการนำสิ่งประดิษฐ์หรือแนวความคิดใหม่ ๆ ในการเรียนการสอนเผยแพร่ไปสู่บุคคลอื่น เพื่อเป็นตัวอย่างให้บุคคลนั้น ได้นำแนวความคิดไปปรับปรุงใช้ต่อไป

ประเภทของนวัตกรรมทางการศึกษา

1. นวัตกรรมด้านระบบการศึกษา เช่น การศึกษารายบุคคล ระบบการสอนทางไกล การสอนระบบเปิด การศึกษานอกระบบโรงเรียน

2. นวัตกรรมด้านหลักสูตรเช่นหลักสูตรแบบบูรณาการ หลักสูตรการศึกษาต่อเนื่อง หลักสูตรการศึกษาผู้ใหญ่

3. นวัตกรรมด้านการเรียนการสอน เช่น การสอนเป็นคณะ ชุดการสอน บทเรียน โปรแกรม ศูนย์การเรียน การเรียนด้วยตนเอง การสอนแบบผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง เป็นนวัตกรรมในการพัฒนาการเรียนการสอนให้มีประสิทธิภาพ

4. นวัตกรรมด้านการสื่อสารและเทคโนโลยีทางการศึกษา เช่น สไลด์ วิดิทัศน์ วิทยุ โทรทัศน์ คอมพิวเตอร์ช่วยสอน (CAI) การสอนผ่านเครือข่ายคอมพิวเตอร์

5. นวัตกรรมด้านการประเมินผล เช่น การวัดผลแบบอิงกลุ่ม อิงเกณฑ์ การวัดผล การวิเคราะห์ข้อสอบ

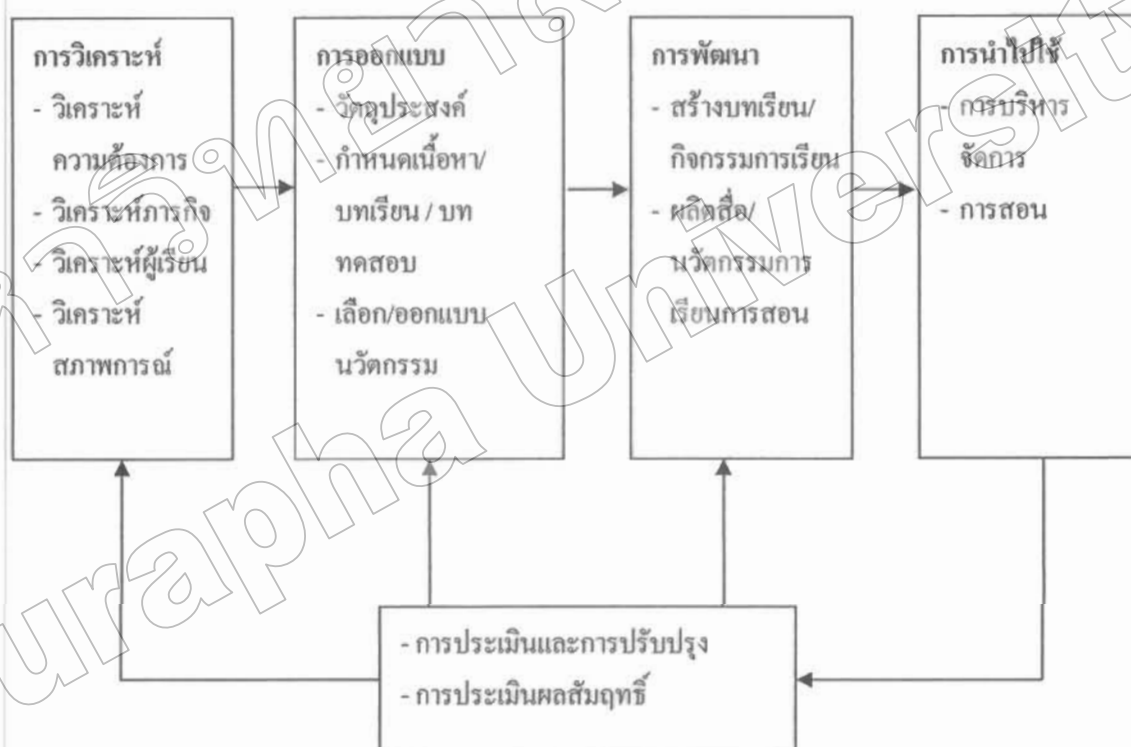
6. นวัตกรรมด้านการบริหารการศึกษา การใช้ทฤษฎีบริหารจัดการ การใช้คอมพิวเตอร์จัดเก็บข้อมูล เป็นต้น

การสร้างและพัฒนานวัตกรรม

นวัตกรรมการศึกษา โดยทั่วไปมักเกิดจากความต้องการในการแก้ปัญหาปรับปรุงการเรียนการสอนของครู ดังนั้นจุดเริ่มต้นของกระบวนการพัฒนานวัตกรรม จึงอยู่ที่การศึกษาสภาพปัญหา การคิดค้นหรือออกแบบนวัตกรรม ให้สอดคล้องกับปัญหา การสร้างหรือพัฒนานวัตกรรมให้สมบูรณ์ตามแนวหรือกรอบของแบบนวัตกรรมที่กำหนด การทดลองวิจัยและพัฒนา เพื่อให้วัตกรมนั้นมีประสิทธิภาพสูงสุด การเผยแพร่ไปสู่ประชากรเป้าหมายเพื่อให้เกิดการยอมรับ

และนำไปปฏิบัติอย่างแพร่หลายและกว้างขวาง และไม่ว่าจะเป็นนวัตกรรมหรือเทคโนโลยี
 ต่างก็ใช้ วิธีระบบ (System Approach) ในการพัฒนา ซึ่งประกอบไปด้วยปัจจัย (Input)
 กระบวนการ (Process) ผลผลิต (Output) และข้อมูลป้อนกลับ (Feedback) ซึ่งอาจวิเคราะห์
 ให้เข้ากับบริบทของการจัดการศึกษา (ไชยยศ เรืองสุวรรณ, 2531, หน้า 28)

1. การวิเคราะห์ (Analyze)
2. การออกแบบ (Design)
3. การพัฒนา (Develop)
4. การนำไปใช้ (Implement)
5. การประเมินผลและปรับปรุง (Evaluate and Improve)

ภาพที่ 2-1 กระบวนการออกแบบและการพัฒนานวัตกรรม

1. การวิเคราะห์ (Analyze)

- 1.1 วิเคราะห์ความต้องการ โรงเรียนควรวิเคราะห์ความต้องการทั้งจากภายใน เช่น
 ผู้เรียน บุคลากร และภายนอกโรงเรียน เช่น ผู้ปกครอง ชุมชน
- 1.2 วิเคราะห์ผู้เรียน ทั้งด้านวิชาการ บุคลิก เจตคติ สุขภาพ ลักษณะพิเศษ
- 1.3 วิเคราะห์สภาพการณ์ เป็นการวิเคราะห์บริบทของโรงเรียนทั้งจุดเด่นและด้อย

2. การออกแบบ (Design) ซึ่งอาจเป็น Software Hardware Method โดยอาจใช้ศาสตร์หรือหลาย ๆ อย่าง อาจจะดำเนินการ โดยครูหรือผู้เชี่ยวชาญเฉพาะ
3. การพัฒนา (Develop) โดยอาศัยระเบียบวิธีวิจัย ซึ่งอาจเป็นวิจัยพื้นฐาน (Identification Research) วิจัยพัฒนา (Developmental Research) วิจัยทดลอง (Experimental Research) วิจัยปฏิบัติการ (Action Research) วิจัยประเมิน (Evaluation Research) แล้วแต่กรณี
4. นำไปใช้จริง (Implement) ซึ่งอาจเป็นนวัตกรรมที่เกี่ยวกับการพัฒนาการจัดการเรียนรู้ นวัตกรรมที่เป็นทรัพยากรการเรียน การพัฒนาผู้เรียนและนวัตกรรมการบริหารจัดการ
5. การประเมินผลและปรับปรุง (Evaluate and Improve) เมื่อถึงเวลาที่สมควรควรมีการประเมินผลการใช้เพื่อปรับปรุงให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้นต่อไป

ทฤษฎีพื้นฐานที่ใช้ในการวิจัย

การพัฒนาจริยธรรม มีทฤษฎีต่าง ๆ ที่ใช้เพื่ออธิบายรูปแบบและแนวทางในการพัฒนาผู้วิจัยขอเสนอทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง ดังนี้

1. ทฤษฎีจิตวิเคราะห์ (Psycho Analytic Theory)

จริยธรรมกับมโนธรรม เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน มนุษย์ไม่ว่าจะอยู่ในสังคมใด จากสิ่งแวดล้อมในสังคมนั้นจะหล่อหลอมจนมีลักษณะพิเศษในแต่ละสังคม ที่เรียกว่าเอกลักษณ์ เป็นกฎเกณฑ์ให้ประพฤติโดยอัตโนมัติ ในลักษณะนี้ บทบาทของการศึกษา คือ การพัฒนาทางด้านจิตใจ เพื่อเสริมสร้างกำลังคน ที่มีคุณภาพและประสิทธิภาพ ที่สังคมต้องการ ปัจจัยที่สำคัญ คือ การศึกษาอบรม ฝึกฝน การนำสติปัญญาไปใช้ให้เป็นประโยชน์

2. ทฤษฎีการเรียนรู้ทางสังคม (Social Learning Theory)

การเกิดของจริยธรรม เป็นกระบวนการซึมซาบกฎเกณฑ์ต่าง ๆ จากสังคมที่เติบโตมา รับเข้าหลักการเรียนรู้เชื่อมโยงกับหลักการเสริมแรง โดยยึดถือว่าการเรียนรู้ คือ การสังเกตเลียนแบบจากผู้ใกล้ชิดเพื่อแรงจูงใจ คือ เป็นที่รักที่ยอมรับในกลุ่มพวกเดียวกับกลุ่มต้นแบบ เพื่อเป็นพวกเดียวกันในลักษณะนี้สถาบันหรือกลุ่มสังคมมีอิทธิพลต่อการปลูกฝังเสริมสร้างคุณธรรมจริยธรรม โดยเฉพาะอย่างยิ่ง โรงเรียนจะได้รับความคาดหวังจากสังคมอย่างมาก ดังนั้นในการเรียนการสอน ต้องใช้ความสามารถในการอธิบายเหตุผลให้เด็กเลียนแบบ เพราะถ้าใช้อำนาจอารมณ์ จะทำให้เด็กรู้สึกเป็นศัตรู ต่อผู้ควบคุมพฤติกรรมทุกระดับ ตั้งแต่บิดามารดา ครู ไปจนถึงตำรวจ ต้องสอนให้เด็กรู้สึกผิดชอบชั่วดี ให้ความคิดเชิงเหตุผล และความสม่ำเสมอในการลงโทษให้รางวัล เป็นที่ยอมรับกันว่าครูเป็นผู้มีบทบาทในการอบรมสั่งสอนและเป็นแบบอย่างในการปลูกฝังคุณธรรมมากที่สุด จึงมีหน้าที่ต้องจัดสภาพแวดล้อมภายในโรงเรียนให้เอื้อต่อการปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรม

3. ทฤษฎีของ ลอร์เรนซ์ โคลเบอร์ก (Kohlberg' Theory)

โคลเบอร์ก เป็นนักการศึกษาด้านจริยธรรม เป็นผู้นำเอาทฤษฎีจริยศึกษา สังเคราะห์ ความรู้ทางปรัชญา จิตวิทยาสังคมวิทยาและศึกษาศาสตร์มาประกอบกันขึ้นเป็นทฤษฎีบูรณาการ (Integrated Theory) โดย โคลเบอร์ก (Kohlberg, 1981 อ้างถึงใน ประภาศรี สีหอำไพ, 2550, หน้า 31) เชื่อว่ามนุษย์จะมีพัฒนาการทางจริยธรรมเป็นขั้น ๆ จากขั้นต่ำไปสู่ขั้นสูงตามลำดับ จนสามารถคิดหาเหตุผลแบบนามธรรมได้อันเป็นขั้นสูงสุด รวมทั้งสิ้นเป็น 6 ขั้น ที่อาจนำไปใช้ ในรูปแบบต่าง ๆ ที่จะเลือกได้ในสถานการณ์ของการพิจารณาสิ่งที่เป็นคุณธรรม ดังนี้

ตารางที่ 2-2 แสดงระดับจริยธรรมและขั้นการให้เหตุผลเชิงจริยธรรมของโคลเบอร์ก

ระดับจริยธรรม	ขั้นการให้เหตุผลเชิงจริยธรรม
1. ระดับก่อนกฎเกณฑ์สังคม (Preconventional Level) อายุ 2 – 10 ปี	ขั้นที่ 1 การหลบหลีกการถูกลงโทษ หรือ การลงโทษและการเชื่อฟัง อายุ 2 – 7 ปี ขั้นที่ 2 การแสวงหารางวัล หรือการสนอง ความต้องการ อายุ 7 – 10 ปี
2. ระดับตามกฎเกณฑ์สังคม (Conventional Level) อายุ 10 – 16 ปี	ขั้นที่ 3 การทำตามสิ่งที่ผู้อื่นเห็นชอบหรือ การคาดหวังทางสังคม อายุ 10 – 13 ปี ขั้นที่ 4 การทำตามหน้าที่ทางสังคม หรือ ระบบสังคมและมโนธรรม อายุ 13 – 16 ปี
3. ระดับเหนือกฎเกณฑ์สังคม (Postconventional Level) อายุ 16 ปีขึ้นไป	ขั้นที่ 5 การทำตามคำมั่นสัญญา หรือสัญญาสังคม และสิทธิส่วนบุคคล อายุ 16 ปีขึ้นไป ขั้นที่ 6 การยึดถืออุดมคติสากล หรือ จริยธรรมสากล (วัยผู้ใหญ่)

4. ทฤษฎีการเรียนรู้ทางสังคมของ แบนดูรา

แบนดูรา (Bandura, 1977 อ้างถึงใน ประภาศรี สีหอำไพ, 2550, หน้า 33) อธิบายไว้ว่า การเรียนรู้เพื่อแสดงพฤติกรรมหรือการเลียนแบบพฤติกรรมเป็นกระบวนการ ที่เกิดจากผู้เลียนแบบ ตั้งใจสังเกตพฤติกรรมของตัวแบบ (Model) และใช้สติปัญญาเก็บจำไว้ (Retention) จากนั้น จึงคิดประดิษฐ์ หรือประสานความรู้ใหม่เข้ากับประสบการณ์เดิมและกำหนดการคาดหวังหรือ แรงจูงใจในการแสดงพฤติกรรมตามความคาดหวังของตนเอง กล่าวคือผู้เลียนแบบคาดหวังว่า

เมื่อปฏิบัติตามพฤติกรรมของตัวแบบจะทำให้เขาได้รับความพึงพอใจ เขาก็จะปฏิบัติตาม ถ้าผู้เลียนแบบคาดหวังว่าการปฏิบัติตามพฤติกรรมของตัวแบบจะไม่ทำให้เขาได้รับความพึงพอใจ เขาก็จะไม่ปฏิบัติตาม

ตามแนวคิดของ แบนดูรา สรุปไว้ว่าตัวแบบที่มีอิทธิพลต่อการรับรู้และการแสดง พฤติกรรมของผู้เลียนแบบ มีดังนี้

4.1 การสร้างพฤติกรรมใหม่ เป็นการนำเอาพฤติกรรมของตัวแบบมาผสมกับ ประสบการณ์ของตนเองและแสดงเป็นพฤติกรรมใหม่ที่สร้างสรรค์และเหมาะสมมากขึ้น

4.2 การสร้างกฎเกณฑ์หรือหลักการขึ้นใหม่ เป็นการนำเอาวิธีการของตัวแบบ มาผสมกับประสบการณ์ของตนเอง และกำหนดเป็นกฎเกณฑ์หรือหลักการในการประพฤติปฏิบัติ ของตนเองให้ชัดเจน และมีความมั่นคงมากขึ้น

4.3 การเสริมสร้างการกระทำของตนเอง เป็นการเรียนรู้ และนำผลกรรมทางบวก ที่ตัวแบบได้รับ มาเป็นตัวกระตุ้นหรือจูงใจให้ประพฤติปฏิบัติตาม เพื่อให้ตนเองได้รับผลกรรม ทางบวก เช่นเดียวกับตัวแบบ

4.4 การยับยั้งการกระทำของตนเองเป็นการเรียนรู้และการนำเอาผลกรรมทางลบ ที่ตัวแบบเคยได้รับ มายับยั้งการกระทำของตนเองเพื่อป้องกันไม่ให้ตนเองได้รับผลกรรมทางลบ เช่นเดียวกับตัวแบบ

4.5 การมีอารมณ์ร่วมหรือการมีความรู้สึกคล้อยตาม และการอยู่ในเหตุการณ์เดียวกับ ตัวแบบ ทำให้ผู้เลียนแบบมีอารมณ์ร่วม มีความรู้สึกและความคิดเห็นคล้อยตามการกระทำของ ตัวแบบมากขึ้น

4.6 การเผยแพร่แนวคิด และพฤติกรรมของตัวแบบ เป็นการเผยแพร่แนวคิดและ พฤติกรรมของตัวแบบ ให้ผู้อื่นหรือสังคมอื่นทราบและประพฤติปฏิบัติตาม และมีผลให้เกิด การเปลี่ยนแปลงทางสังคมต่อไป

5. ทฤษฎีการเผชิญความจริง (Reality Theory)

ของ Glasser มีหลักการสำคัญคือ บุคคลจะต้องปรับพฤติกรรมของตนเองตาม ความเป็นจริงสิ่งใดบกพร่องจะต้องมุ่งมั่นที่จะแก้ไข การประยุกต์ใช้ทฤษฎีนี้บุคคลใกล้ชิดตัวเด็ก ต้องช่วยเด็กประเมินตนเองตามความเป็นจริง ช่วยให้ยอมรับข้อบกพร่องของตนเอง ช่วยใน การวางแผนปรับปรุงพฤติกรรมของตนเองไปสู่พฤติกรรมที่พึงประสงค์ ช่วยสนับสนุนให้เด็ก มีความตั้งใจที่จะปรับเปลี่ยนพฤติกรรม (วารุณี ถักน โขคติ, 2549, หน้า 52)

ทฤษฎีจริยธรรมกับกระบวนการจัดการทางสังคม

แนวคิดการเรียนรู้ด้วยการรับใช้สังคม (Service Learning)

แนวคิดพื้นฐานการเรียนรู้ด้วยการรับใช้สังคม เป็นแนวคิดที่มีการพัฒนามาอย่างต่อเนื่องจากหลายแนวคิด คือ แนวคิดปรัชญาพัฒนาการนิยมของจอห์น ดิวอี้ ที่เน้นการเรียนรู้ว่าควรจะมาจากการลงมือกระทำ (Learning by Doing) แนวคิดของเปาโล แฟร์ ในการสร้างจิตสำนึกหรือความตระหนักต่อปัญหาต่าง ๆ ในสังคมโดยผสมผสานระหว่างการลงมือกระทำและการคิดใคร่ครวญ แนวคิดปรัชญาปฏิรูปนิยม ที่เน้นถึงบทบาทของการศึกษาต้องช่วยสร้างสรรค์และพัฒนาสังคมให้ดีขึ้น แนวคิดการเรียนรู้โดยอาศัยประสบการณ์ (Experiential Learning) ของเดวิท คลีบบ ที่เน้นเรื่องวงจรการเรียนรู้ที่ประกอบด้วยการมีประสบการณ์ตรงรวมถึงพื้นฐานความเชื่อของคริสตชน ที่ส่งเสริมความรัก เมตตา ต่อเพื่อนมนุษย์ (บุปผา เมฆศรีทองคำ, 2550, หน้า 5 - 6)

วิธีการสอนด้วยการรับใช้สังคม

การมอบหมายงานให้รับผิดชอบเป็นแนวทางหนึ่งที่จะช่วยให้ผู้เรียนรับบทบาทหน้าที่ที่ทุกคนพึงมีต่อสังคมและผู้อื่น โครงการบริการชุมชน โครงการให้ความช่วยเหลือ รับใช้ชุมชน อาจจัดเป็นกลุ่มหรือรายบุคคล และสามารถจัดเป็นกิจกรรมพิเศษหรือเป็นส่วนหนึ่งของรายวิชา เพื่อมุ่งเสริมการเรียนรู้ด้วยประสบการณ์จริง เน้นกระบวนการสร้างจิตสำนึก การเข้าใจสภาพสังคมและวิธีการแก้ไขปัญหาในสังคม ตลอดจนการส่งเสริมศักยภาพของผู้เรียน (สุธิน คล้ายรามัญ, 2543 อ้างถึงใน ยุพา บุญอ่อนวยสุข, 2545)

การปลูกฝังคุณธรรมด้วยเหตุผลเชิงจริยธรรม

เหตุผลเชิงจริยธรรม (Moral Reasoning) หมายถึงเหตุผลที่ บุคคลใช้เป็นเกณฑ์ในการตัดสินใจได้ด้วยตนเองว่าควรกระทำหรือไม่ควรกระทำพฤติกรรมอย่างใดอย่างหนึ่ง หรือ ประเมินว่าพฤติกรรมอย่างใดอย่างหนึ่งถูกต้องดีงามและเหมาะสมหรือไม่ เหตุผลเชิงจริยธรรม จะทำหน้าที่เป็นเหตุจูงใจให้บุคคลแสดงพฤติกรรมที่พึงประสงค์โดยทั่วไปจึงสามารถประเมินคุณธรรม จริยธรรมของบุคคลได้โดยการสังเกตและซักถามเหตุผลที่อยู่เบื้องหลังของการกระทำต่าง ๆ ของเขา

หลักการ การพัฒนาจริยธรรมโดยการให้เหตุผลเชิงจริยธรรมมีหลักการสำคัญคือการกระตุ้นให้บุคคลเกิดความขัดแย้งทางความคิดระหว่างความรู้หรือเหตุผลที่เขาถืออยู่เดิมกับความรู้หรือเหตุผลที่ได้รับใหม่ซึ่งอาจใช้วิธีให้เขารับรู้ความคิดเห็นและเหตุผลของผู้อื่นซึ่งแตกต่างไปจากความคิดและเหตุผลของตนเองจากนั้นจึงชี้นำด้วยวิธีการต่าง ๆ ให้บุคคลเข้าใจและรับเอาความคิดและเหตุผลที่ดีกว่ามีประโยชน์และมีคุณค่าต่อตนเองและสังคมมากกว่าไปเป็นพื้นฐานการตัดสินใจและแสดงพฤติกรรมที่พึงประสงค์ต่อไป

การฝึกยกระดับการตัดสินใจและการให้เหตุผลเชิงจริยธรรมสรุปได้เป็น 5 ขั้นตอน ดังนี้
 ขั้นที่ 1 เสนอปัญหาทางจริยธรรมหรือสถานการณ์ขัดแย้งทางจริยธรรมให้ผู้เรียน

ได้รับรู้และเรียนรู้

ขั้นที่ 2 ให้ผู้เรียนตัดสินใจและแสดงเหตุผลในการแก้ปัญหาจริยธรรมด้วยตนเอง

ขั้นที่ 3 กระตุ้นให้ผู้เรียนเกิดความขัดแย้งทางความคิดโดยการให้รับรู้ ความคิดเห็นและเหตุผลที่แตกต่างหรือแปลกใหม่

ขั้นที่ 4 ชี้นำให้เกิดความกระจ่างเกี่ยวกับความรู้หรือเหตุผลใหม่ ซึ่งมีคุณค่าและประโยชน์ต่อตนเองและสังคม มากกว่าความรู้และเหตุผลเดิมของตน

ขั้นที่ 5 ให้ผู้เรียนสรุปการตัดสินใจและการให้เหตุผลอีกครั้งหนึ่ง

การกระตุ้นให้ผู้เรียนเกิดความกระจ่างในความขัดแย้งทางความคิดทำได้หลายวิธีดังนี้

1. การกระตุ้นด้วยความรู้และเหตุผลเชิงจริยธรรมขั้นสูงขึ้น โดยมีแนวคิดว่าคุณค่าเมื่อได้รับรู้และเข้าใจเหตุผลเชิงจริยธรรมในขั้นสูงกว่าเหตุผลเชิงจริยธรรมเดิมของตนเอง จะเกิดความขัดแย้งทางความคิดและต้องปรับตัวเมื่อลดความขัดแย้ง โดยเปลี่ยนไป ยอมรับและปฏิบัติตามเหตุผลเชิงจริยธรรมในขั้นสูงขึ้นไป

2. การให้แสดงบทบาทสมมติ (Role Playing) มีแนวคิดว่าคุณค่าเมื่อบุคคลได้แสดงการสวมบทบาทของผู้อื่นซึ่งมีความคิดและพฤติกรรมแตกต่าง จากคนจะทำให้ผู้แสดงเปลี่ยนเจตคติและพฤติกรรมไปจากเดิม เพราะเขามีความรู้และความเข้าใจเกี่ยวกับบทบาทที่เขาแสดงลึกซึ้งยิ่งขึ้น ทำให้ไม่ยึดติดกับความคิดและพฤติกรรมเดิมเพียงด้านเดียว นอกจากนั้นการแสดงบทบาทสมมติ ยังเป็นการฝึกให้บุคคลแสดงพฤติกรรมใหม่ ซึ่งเหมาะสมกับกาลเทศะและเหตุผลมากกว่าพฤติกรรมเดิม

3. การใช้อิทธิพลของกลุ่มเพื่อน มีแนวคิดว่าคุณค่าเด็กและวัยรุ่นมักจะยึดเพื่อนเป็นแบบอย่าง และพร้อมที่จะคล้อยตามหรือเลียนแบบพฤติกรรมของเพื่อนเพื่อให้เพื่อนพึงพอใจและยอมรับ คนเข้าเป็นสมาชิกของกลุ่ม ดังนั้นเมื่อบุคคลได้สนทนาแลกเปลี่ยนความคิดหรือมีปฏิสัมพันธ์กับกลุ่มเพื่อนย่อมมีอิทธิพลต่อการพัฒนาระดับจริยธรรมของเขาเสมอ

4. การเลียนแบบจากตัวแบบ มีแนวคิดว่าการเลียนแบบเป็นการเรียนรู้ทางสังคม ซึ่งทำให้บุคคลยอมรับและเต็มใจที่จะพัฒนาพฤติกรรมของตนได้ง่ายขึ้นเพราะผู้เลียนแบบจะไม่มีเจตคติทางลบว่าเขาถูกชักจูงให้ประพฤติปฏิบัติตามผู้อื่นหรือไม่รู้สึกสูญเสียความเป็นตัวของตัวเอง พฤติกรรมการเลียนแบบจะมีมากหรือน้อยนั้นขึ้นอยู่กับสาเหตุหลายประการ ได้แก่ คุณลักษณะที่เหมาะสมของตัวแบบ ผลกรรมที่ตัวแบบได้รับและสถานการณ์ที่กระตุ้นให้เกิดการเลียนแบบ

สรุปได้ว่า การให้เหตุผลเชิงจริยธรรมสามารถนำไปใช้สอนและฝึกอบรมนักเรียนให้เป็นผู้มีคุณธรรมและจริยธรรมที่พึงประสงค์ได้อย่างมีประสิทธิภาพ โดยครูเป็นผู้กำหนดปัญหาจริยธรรมขึ้นและกระตุ้นให้นักเรียนแสดงความคิดเห็นวิพากษ์วิจารณ์และเลือกคำตอบที่มีเหตุผลเชิงจริยธรรมใกล้เคียงกับเหตุผลของนักเรียน การเรียนการสอนด้วยกิจกรรมเช่นนี้ ช่วยให้ผู้เรียนมีพัฒนาการทางด้านสติปัญญา ด้านคุณธรรม จริยธรรม อยู่ในระดับที่สูงขึ้น

คุณลักษณะที่พึงประสงค์

คุณลักษณะ

คำว่า “คุณลักษณะ” พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานให้ความหมายแยกตามคำที่มาสมaskan ไว้ว่า คำว่า “คุณ-” หมายถึง ความที่มีอยู่ประจำในสิ่งนั้น หรือความเกื้อกูล และคำว่า “ลักษณะ” หมายถึง สภาพหรือเครื่องแสดงให้เห็นว่าสิ่งหนึ่งต่างกับอีกสิ่งหนึ่ง หรือคุณภาพ ดังนั้น เมื่อรวมความหมายของคำสองคำดังกล่าว คุณลักษณะ (Character) จึงหมายถึง สภาพหรือสิ่งที่มีอยู่ประจำในบุคคลที่แสดงให้เห็นถึงความแตกต่างระหว่างบุคคล (สุวิมล ว่องวานิช และคณะ, 2549, หน้า 17)

ความหมายของคุณลักษณะศึกษา

“คุณลักษณะศึกษา” เป็นคำที่แปลมาจากศัพท์ภาษาอังกฤษว่า “Character Education” ซึ่งมีความเกี่ยวข้องและคล้ายคลึงกับ “Moral Education” และ “Virtue Education” คำเหล่านี้มักจะใช้แทนกันและใช้ในความหมายเดียวกันในเชิงการจัดการศึกษาหรือกระบวนการจัดการศึกษาทางสังคมที่มุ่งเน้นการพัฒนาบุคคลให้มีพฤติกรรมและความคิดที่อิงตามอุดมคติที่สังคมพึงประสงค์ความหมายของคุณลักษณะศึกษาที่ประมวลจาก Webster’s Ninth New Collegiate Dictionary (1991) Chicago Public Schools (1998) McBrien and Brandt (1997) Educational Materials Center (2003) หมายถึง กระบวนการเรียนรู้ทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการที่มุ่งพัฒนาความคิด ความเชื่อ ค่านิยม และพฤติกรรมที่ดีในบุคคลเพื่อสร้างสรรค์สังคมที่ดี

คุณลักษณะที่พึงประสงค์สำหรับสังคมไทย

คุณลักษณะที่ดีของคนไทยที่พึงประสงค์ ซึ่งกำหนดในมาตรฐานการศึกษาชาติคือ คุณธรรมและจิตสำนึกในความเป็นพลเมืองไทยและพลโลก โดยคนไทยต้องมีการดำเนินชีวิตโดยกายสุจริต วชิสุจริต และมโนสุจริต สำหรับการวิจัยนี้ได้กำหนดคุณลักษณะที่พึงประสงค์ออกเป็น 3 ด้าน ได้แก่ คุณลักษณะด้านคุณธรรม คุณลักษณะด้านสังคม และคุณลักษณะด้านการเรียนรู้

คุณลักษณะด้านคุณธรรม หมายถึง คุณลักษณะที่เป็นสภาพความดีงามในด้านต่าง ๆ และหากยึดชุดของคุณธรรมระดับบุคคลเพื่อมุ่งความสำเร็จของส่วนรวมตามแนวพระราชดำริของ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจากงานวิจัยของสุวิมล ว่องวานิช และนางลักษณ์ วิรัชชัย (2543) พบว่าคุณธรรมระดับบุคคล เพื่อความสำเร็จในการดำเนินชีวิต ได้แก่ คุณธรรมที่เป็นปัจจัย แรงผลักดัน หมายถึง สภาพความดีงามที่ช่วยเร่งรัดให้กระทำการใด ๆ ให้บรรลุจุดหมายที่ตั้งไว้ คุณธรรมที่เป็นปัจจัยหล่อเลี้ยง หมายถึง สภาพความดีงามที่ช่วยเร่งรัดให้กระทำการใด ๆ ให้บรรลุจุดหมายที่ตั้งไว้อย่างต่อเนื่อง คุณธรรมที่เป็นปัจจัยเหนี่ยวรั้ง หมายถึง สภาพความดีงาม ที่ช่วยยึดประวิงหรือดักเตือนให้กระทำการใด ๆ ให้บรรลุจุดหมาย และคุณธรรมที่เป็นปัจจัย สนับสนุน หมายถึง สภาพความดีงามที่ช่วยส่งเสริมให้กระทำการใด ๆ ให้บรรลุจุดหมายที่ตั้ง

คุณลักษณะด้านสังคม หมายถึง คุณลักษณะที่เกี่ยวข้องกับการเข้าสังคมและการมี ปฏิสัมพันธ์กับผู้อื่น

คุณลักษณะด้านการเรียนรู้ หมายถึง คุณลักษณะที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาหาความรู้ การทำความเข้าใจในเรื่องต่าง ๆ

แนวคิด หลักการ และนวัตกรรมการพัฒนาคุณลักษณะ

จากผลการวิจัยของสุวิมล ว่องวานิช และคณะ (2549) พบว่าแนวคิดและหลักการ สำหรับการพัฒนาคุณลักษณะที่ดีของนักเรียนมีดังต่อไปนี้

1. การสร้างตัวแบบ/ผู้นำ การพัฒนาคุณลักษณะต้องมีการสร้างตัวแบบที่ดี ทั้งพ่อแม่ ผู้ปกครอง ครูอาจารย์ หรือบุคคลตัวอย่างในสังคม
2. การพัฒนาคุณธรรมและคุณลักษณะอื่น ๆ ให้เป็นวิถีชีวิต มีความสอดคล้องกับ ธรรมชาติ ดึงดูดให้พัฒนาตนเองอย่างต่อเนื่อง โดยมีกระบวนการพัฒนาที่บูรณาการสอดแทรกอยู่ใน ชีวิตการเรียน การปฏิบัติงาน เชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างคนกับสิ่งแวดล้อม และคนกับ ธรรมชาติ โยงความสัมพันธ์ระหว่างสังคมวัฒนธรรมกับการเรียนการสอน
3. การพัฒนาตัวตนของนักเรียน ด้วยการจัดพื้นที่สร้างสรรค์และเปิดโอกาสให้เด็กและ เยาวชนให้นักเรียนได้แสดงออกถึงความสามารถ ศักยภาพ และการปฏิบัติตนตามความเชื่อ ตามแนวทางที่ตนเองคิดสร้างสรรค์ และอยู่ในบริบทของการทำความดี มีส่วนร่วมในการทำ กิจกรรมเพื่อพัฒนาสังคม ให้เด็กมีการปฏิบัติและพัฒนาตนเองเข้าใจความหมาย เห็นบทบาท และคุณค่าของตนเอง
4. การสร้างระบบค่านิยมให้เด็กและเยาวชนเห็นว่าแก่นของเด็กไทย ต้องประพฤติและ ปฏิบัติตนอย่างไร กำหนดเป้าหมายของการพัฒนาชัดเจนและตั้งสิ่งที่อยู่ใกล้ตัวเด็ก ทำให้เด็กมี การปรับเปลี่ยนวิธีคิด ปรับเปลี่ยนจริยธรรม และค่านิยมต้องมาจากตัวแบบที่ดี

5. การสร้างความร่วมมือร่วมพลังทั้งจากผู้บริหาร/ครูอาจารย์ในโรงเรียน พ่อแม่ผู้ปกครองในครอบครัว ชุมชน สังคม ในการพัฒนาเด็กและเยาวชนไทย กำหนดคุณธรรมที่เป็นเป้าหมายการให้ครอบครัว ชุมชนมีการทำกิจกรรมร่วมกัน

6. การจัดกิจกรรมเพื่อพัฒนาคุณลักษณะของเด็กและเยาวชนต้องสอดคล้องกับลักษณะของโรงเรียน ธรรมชาติ บริบท และช่วงวัยของเด็ก

7. การสร้างความเข้มแข็งของครอบครัวและชุมชน มีการทำกิจกรรมร่วมกัน เรียนรู้ร่วมกัน และซึมซับวิถีคิดและการปฏิบัติในการอยู่ร่วมกันผ่านกระบวนการ เป็นธรรมชาติในระบบของชุมชน

8. โรงเรียนต้องมีนโยบายที่ไม่เน้นวิชาการอย่างเดียว โรงเรียนมีครูเป็นผู้นำการเปลี่ยนแปลงดึงชุมชนเข้ามา สร้างชุมชนที่สร้างสรรค์ ชี้ให้เห็นปัญหาของชุมชนที่ส่งผลกระทบต่อบุตรหลาน

9. ต้องมีการสร้างแนวร่วม มีเครือข่ายที่ช่วยเสริมกำลังใจให้เด็กทำความดี เด็กที่ได้รับการพัฒนาแล้ว ก็ต้องมีเด็กรุ่นต่อไป ต้องสร้างเครือข่าย และการให้รางวัล ไม่จำเป็นต้องเป็นเงิน เป็นเพียงแค่คำชมก็ได้

แนวคิดการพัฒนาคุณลักษณะที่ดี

สุวิมล ว่องวานิช และคณะ (2549) ได้เสนอแนวคิดและแนวทางการจัดกิจกรรมเพื่อพัฒนาคุณลักษณะที่ดีของเด็กและเยาวชนไทย ที่เน้นกิจกรรมที่มีฐานการขับเคลื่อนจากครูในโรงเรียนมีด้วยกันหลายแนวทาง ทั้งนี้ สถาบันหรือองค์กรที่เกี่ยวข้องในการพัฒนาคุณลักษณะที่ดีของเด็กและเยาวชนไทยมีหลายองค์กร ได้แก่ สถาบันศาสนา โดยมีผู้นำทางศาสนา เช่น พระนักบวช ตามแต่ละเรียกของศาสนาต่าง ๆ เป็นผู้จัดกิจกรรม สถาบันครอบครัว เช่น พ่อแม่ ผู้ปกครอง เป็นผู้จัดกิจกรรม สถาบันที่เป็นองค์กร ชุมชน มูลนิธิ ชมรม หน่วยงานที่ไม่หวังผลกำไร เป็นผู้จัดกิจกรรม กิจกรรมของสถาบันต่าง ๆ ที่จัดขึ้นได้จะใช้ครูในโรงเรียนเป็นศูนย์กลางของการขับเคลื่อน การติดต่อประสานงาน

การพัฒนาคุณลักษณะอันพึงประสงค์ของสถานศึกษาจะบรรลุผลได้ต้องอาศัยการบริหารจัดการ และการมีส่วนร่วมจากทุกฝ่าย สามารถพัฒนาได้โดยนำพฤติกรรมบ่งชี้หรือพฤติกรรมแสดงออกไปบูรณาการในกิจกรรมการเรียนรู้กลุ่มสาระการเรียนรู้ต่าง ๆ ในกิจกรรมพัฒนาผู้เรียนและโครงการพิเศษต่าง ๆ ที่สถานศึกษาจัดทำขึ้น

นวัตกรรมการพัฒนาคุณลักษณะที่ดี

ผลการวิจัยในโครงการเร่งสร้างคุณลักษณะที่ดีของเด็กและเยาวชนไทย ของสุวิมล ว่องวานิช และคณะ (2549) ได้จำแนกนวัตกรรมการพัฒนาคุณลักษณะที่ดี เป็นประเภทต่าง ๆ ดังนี้

1. นวัตกรรมหลักสูตรแบบบูรณาการ (Integrated Curriculum Innovation) การจัดกิจกรรมบูรณาการแบบเน้นคุณธรรม (Moral - focused Activity) โดยการสอดแทรกการพัฒนาคุณธรรมระหว่างการพัฒนาทักษะความสามารถของนักเรียนตามจุดมุ่งหมายที่กำหนดในหลักสูตร
2. นวัตกรรมกระแสนิยม (In Trend Innovation) การจัดกิจกรรมใช้การสร้างกระแสหรือการนำค่านิยมที่เกิดขึ้นตามกระแสในช่วงนั้นมาใช้เป็นสื่อในการออกแบบกิจกรรมเพื่อดึงความสนใจของนักเรียน หรือการกำหนดกิจกรรมที่มี ลักษณะการแข่งขัน เพื่อลดช่องว่างระหว่างสถานภาพของบุคคลหรือชนชั้น
3. นวัตกรรมขบวนการบูรณาการ (Integrated Process Innovation) การจัดกิจกรรมที่มีการบูรณาการกระบวนการดำเนินงานของนักเรียนในกิจกรรมต่างๆ อย่างต่อเนื่องเป็นระยะ ๆ มิใช่จัดกิจกรรมใดกิจกรรมหนึ่งแล้วหยุด แล้วเริ่มทำกิจกรรมอื่นต่อไปที่ไม่สัมพันธ์กับกิจกรรมเดิม
4. นวัตกรรมริเริ่มจากนักเรียนร้อยแปดแบบ (108 Student Initiations Innovation) การจัดกิจกรรมที่ให้นักเรียนเป็นผู้ริเริ่มและออกแบบกิจกรรม เพื่อให้ได้ กิจกรรมและการขยายผลที่นำไปสู่การพัฒนาคุณลักษณะ
5. นวัตกรรมที่ทำให้เข้าระบบสถาบัน (Institutionalized Innovation) การจัดกิจกรรมที่กำหนดเป้าหมายของการดำเนินงานในระดับสูง และทำให้เป็นภารกิจปกติของโรงเรียน โดยกำหนดเป็นแผนงานหลัก
6. นวัตกรรมอิงการเรียนรู้จากการบริการ (Service Learning - based Innovation) การจัดกิจกรรมที่จัด โอกาสให้นักเรียนเกิดการเรียนรู้จากการทำงานที่เป็นการให้บริการแก่สังคม
7. นวัตกรรมการประชุม (Forum Innovation) การจัดกิจกรรมที่ทำให้นักเรียนเกิดการเรียนรู้ ผ่านการประชุมในรูปแบบของสมัชชาหรือการเสวนา เพื่อให้มีการแลกเปลี่ยนประสบการณ์การเรียนรู้ร่วมกัน
8. นวัตกรรมคุณค่าเพื่อชีวิต (Living Values Innovation) การจัดกิจกรรมโดยใช้แนวคิด “คุณค่าเพื่อชีวิต” ซึ่งพัฒนาโดยนักวิชาการชาวตะวันตก บนพื้นฐานแนวคิดของการพัฒนาจิตใจของนักเรียนให้มีความสงบ และเรียนรู้ที่จะพัฒนาตนเองให้ดำรงชีวิตอย่างมีคุณค่า
9. นวัตกรรมที่เป็นนิสัยประจำ (Routine Habit Innovation) การจัดกิจกรรมโดยครูเป็นผู้กำหนดคุณลักษณะที่จำเป็นต้องพัฒนาในตัวนักเรียนและฝึกปฏิบัติเป็นนิสัยในชีวิตประจำวัน
10. นวัตกรรมพัฒนาตนเอง (Self - development Innovation) การจัดกิจกรรมโดยการฝึกให้นักเรียนรู้จักประเมินตนเอง และมีการพัฒนาตนเองในรูปแบบต่าง ๆ
11. นวัตกรรมการประยุกต์ในโลกแห่งความเป็นจริง (Real World Application Innovation) การจัดกิจกรรมโดยการนำพฤติกรรมที่เกิดขึ้นในโลกแห่งความเป็นจริงมาใช้ในการแสดงพฤติกรรมในโรงเรียน

วินัยในตนเอง (Self – discipline)

ความหมายของวินัย

คำว่า วินัย หรือ ตรงกับคำศัพท์ภาษาอังกฤษว่า Discipline มีผู้ให้คำนิยามไว้หลายลักษณะ เช่น คำว่า “วินัย” ตามพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542 หมายถึงระเบียบแบบแผน และข้อบังคับ ข้อปฏิบัติ (ราชบัณฑิตยสถาน, 2546, หน้า 1077)

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต) (2543) กล่าวถึงวินัย คือ การจัดระเบียบชีวิตและความสัมพันธ์ในสังคมให้เรียบร้อย เพื่อเอื้อโอกาสต่อการสร้างสรรค์พัฒนาอื่นๆ ขึ้นไป

นวรรตน์ วงศ์โสภา (2544) ให้ความหมายของวินัยในตนเองไว้ว่า หมายถึงพัฒนาทางสังคม อารมณ์ และจิตใจของเด็กนักเรียน ที่แสดงออกในรูปพฤติกรรม ที่นำไปสู่การให้ความเคารพ เชื่อฟังและปฏิบัติตามกฎระเบียบ หรือข้อตกลงในชั้นเรียน ตลอดจนกระทำการรักษาวัฒนธรรมขนบธรรมเนียมประเพณีอันดีงามที่สั่งไว้ซึ่ง ความเป็นระเบียบเรียบร้อยในชั้นเรียน โดยไม่ควรรับการบังคับควบคุมจากผู้อื่น ทั้งนี้เพราะสามารถควบคุมตนเองได้

พนัส วัณนาภินทร์ (2542) ให้ความหมายความมีวินัย หมายถึง การปฏิบัติตามกฎระเบียบ ข้อบังคับ คำสั่ง กติกา และกฎหมาย ตามที่สังคมได้วางไว้ หรือตามที่กลุ่มได้ตกลง อันจะนำซึ่งความสงบสุข ความเจริญก้าวหน้า ความมั่นคง และปลอดภัย

พระสมชาย ฐานวุฑโฒ (2545) ได้ให้ความหมายคำว่าวินัย หมายถึง ระเบียบ กฎเกณฑ์ ข้อบังคับ สำหรับควบคุมความประพฤติทางกาย วาจา ของคนในสังคมให้เรียบร้อยดีงามเป็นแบบแผนอันหนึ่งอันเดียวกัน จะได้อยู่ร่วมกันด้วยความสุขสบายไม่กระทบกระทั่งซึ่งกันและกัน

พิศมัย หินเต (2545) ให้ความหมายของวินัยในตนเองไว้ว่า หมายถึง ลักษณะทางจิตใจของบุคคลที่ช่วยให้สามารถควบคุมหรือบังคับตนเองให้แสดงพฤติกรรมที่ตนมุ่งหวัง โดยไม่ขัดกับระเบียบ กฎเกณฑ์ ข้อบังคับของสังคม

โกนีย์ วงศ์สุธา (2546) ให้ความหมายของวินัยในตนเอง หมายถึง ความสามารถของบุคคลในการควบคุมตนเองที่จะปฏิบัติตามกฎระเบียบข้อบังคับต่าง ๆ ที่จะเกิดประโยชน์ต่อตนเองหรือส่วนรวม โดยเกิดขึ้นจากความรู้สึกลึกซึ้งภายในตนเอง ไม่มีความรู้สึกลัวถูกบังคับให้กระทำในสิ่งนั้น ๆ

จากความหมายของวินัยที่กล่าวมาข้างต้น สรุปได้ว่า วินัยในตนเอง หมายถึง ลักษณะภายในจิตใจของบุคคลที่สามารถควบคุมตนเองให้ประพฤติปฏิบัติตามกฎ ระเบียบ ข้อบังคับต่าง ๆ ของสังคม อันจะนำไปสู่ความสงบสุข เกิดประโยชน์ต่อตนเองและส่วนรวม

นอกจากนี้การให้นิยามของวินัย ยังมีลักษณะที่แตกต่างกันตามเงื่อนไขของการใช้คำว่าวินัย ว่ามีความมุ่งหมายเพื่ออะไร เช่น ในด้านการศึกษา การให้คำนิยามของวินัย จะมีความหมายถึงพฤติกรรมของครู ซึ่งมีเจตนาที่จะสร้างสรรค์และดำรงไว้ซึ่งเงื่อนไขที่มีความจำเป็นที่สุด

ในความเป็นระเบียบเรียบร้อย ในการเรียนการสอนและพัฒนาความสามารถในการควบคุมตนเองของผู้เรียน ซึ่งระเบียบข้อบังคับต่าง ๆ ที่สถาบันการศึกษาได้กำหนดขึ้นให้ผู้เรียนต้องปฏิบัติตาม ถ้าฝ่าฝืนจะต้องมีการทำโทษตามกฎระเบียบ ข้อบังคับที่กำหนดไว้

ทั้งนี้จากเอกสารการสอนวิชาการบริหารงานบุคคลของมหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมราช ได้สรุปความหมายของวินัยได้เป็น 2 แนวทาง คือ

1. ความหมายในทางรูปธรรม หมายถึง ข้อปฏิบัติ หรือ แบบสำหรับคนในองค์กรในหมู่ในเหล่า ในวงการแต่ละแห่ง โดยข้อปฏิบัติหรือแบบที่กำหนดไว้สำหรับสมาชิกในองค์กรนั้น ๆ จะเรียกว่า วินัย อาทิเช่น วินัยทหาร วินัยข้าราชการพลเรือนสามัญ

ความหมายของวินัยในทางรูปธรรม สามารถนำไปใช้เป็นหลักในทางปฏิบัติได้ว่า

1.1 วินัยในองค์กรต่าง ๆ อาจมีลักษณะแตกต่างกันออกไป การกระทำอย่างเดียวกันในองค์กรหนึ่งอาจจะไม่ถือว่าเป็นการปฏิบัติดังกล่าวเป็นความผิด

1.2 ในการพิจารณาว่าการกระทำใดผิดวินัยหรือไม่ ต้องพิจารณาว่าเป็นการกระทำที่ผิดข้อปฏิบัติ หรือผิดแบบของสมาชิกในองค์กรนั้นหรือไม่ ถ้าไม่มีการกำหนดไว้ในข้อปฏิบัติ จะไม่ถือว่าเป็นความผิด หรือในกรณีกลับกันถ้าหากมีข้อปฏิบัติกำหนดไว้แล้วจะมีการฝ่าฝืนก็ถือว่าเป็นการผิดข้อปฏิบัติ

1.3 ในการกำหนดระดับการลงโทษที่จะลงแก่ผู้กระทำผิดวินัย จะต้องพิจารณาการกำหนดความหนักเบาของโทษ โดยแตกต่างกันออกไปในแต่ละองค์กร

2. ความหมายในทางนามธรรม หมายถึง ลักษณะเชิงพฤติกรรม (Behavior) ที่แสดงออกมาเป็นการควบคุมตนเอง การยอมรับหรือปฏิบัติตามการนำ หรือ การบังคับบัญชา การมีระเบียบและการอยู่ในแบบแผน

จากความหมายของวินัยในทางนามธรรม จะพบว่าโดยแท้จริงแล้ว วินัย คือ การควบคุมตน การปฏิบัติตามข้อบังคับ การอยู่ในแบบแผน การปฏิบัติตามการนำ การปฏิบัติตามการบังคับบัญชา การมีระเบียบและลักษณะเชิงพฤติกรรมดังกล่าวจะแสดงออกมาด้วยสิ่งที่มาจากพื้นฐานทางจิตใจ ด้วยเหตุนี้ การที่จะทำให้ทุกคนในองค์กรมีวินัย จึงจำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องปรับพฤติกรรม ต้องพัฒนาจิตใจ ต้องนำต้องกำกับด้วย มิใช่มุ่งแต่จะพัฒนาหาทางกำหนดข้อปฏิบัติหรือระเบียบให้มีความครอบคลุมรัดกุมแต่เพียงอย่างเดียว หรือมุ่งแต่จะคอยลงโทษเมื่อมีสมาชิกในองค์กรคนใดคนหนึ่งกระทำการฝ่าฝืน ข้อปฏิบัติหรือระเบียบขององค์กร

ประเภทของวินัย

หลักสำคัญของวินัยมิใช่ไว้เพื่อควบคุมพฤติกรรมของสมาชิกในสังคมนั้น ๆ ให้อยู่ในกรอบปฏิบัติเดียวกัน ด้วยเหตุที่แต่ละคนต่างมีภูมิหลังที่แตกต่างกัน ไม่ว่าจะเป็นสภาวะแวดล้อม

ลักษณะการอบรมเลี้ยงดู ตลอดจนความเชื่อ ค่านิยมต่าง ๆ จึงเป็นสาเหตุหลักที่ส่งผลให้สมาชิกในสังคมแต่ละบุคคลมีความแตกต่างกัน ดังนั้นการมาอยู่ร่วมกันจึงอาจทำให้เกิดการกระทำตามความพึงพอใจของตนเอง ฉะนั้นการมีแนวทางปฏิบัติเดียวกันจึงเป็นปัจจัยที่สำคัญในการรักษาไว้ซึ่งความสงบเรียบร้อยภายในสังคม การแบ่งประเภทของวินัยโดยใช้เกณฑ์แหล่งที่มาของอำนาจที่ใช้ในการควบคุมพฤติกรรม สามารถแบ่งออกได้เป็น 2 ประเภท ดังนี้

1. วินัยภายนอก หรือ ส่วนรวม หรือวินัยสำหรับหมู่คณะ (External Authority Discipline) วินัยที่ออกมาจากอำนาจภายนอก เพื่อบังคับให้บุคคลทุกคนในสังคมปฏิบัติตามเพื่อความเป็นระเบียบเรียบร้อย ดังนั้นการที่บุคคลใดประพฤติปฏิบัติตามก็ด้วยความเกรงกลัวอำนาจหรือการลงโทษ จึงเป็นการปฏิบัติตามที่บุคคลอยู่ในภาวะจำยอมจากการถูกควบคุมเพื่อป้องกันมิให้เกิดการไม่ปฏิบัติตามวินัยซึ่งถูกกำหนด แต่ทั้งนี้โดยส่วนใหญ่แล้ว วินัยประเภทนี้จะตั้งกฎเกณฑ์ แนวทางปฏิบัติไว้เป็นกลาง ๆ ดังนั้นทุกคนจึงสามารถประพฤติปฏิบัติตามได้

2. วินัยในตนเอง (Self-discipline) หมายถึง แนวทางที่บุคคลเลือกปฏิบัติเพื่อบังคับตนเองให้ปฏิบัติตาม ทั้งนี้เกิดจากความสมัครใจโดยมิได้ถูกบังคับ ควบคุมจกอำนาจภายนอกแต่อย่างใด และข้อปฏิบัติดังกล่าวจะต้องไม่ขัดต่อกฎระเบียบของสังคม ทั้งนี้เพื่อเป้าหมายหลักคือการเกิดความสงบสุขภายในสังคม

วินัยในตนเอง จึงเป็นความสามารถของบุคคลในการควบคุมอารมณ์ และพฤติกรรมให้เป็นไปตามความต้องการของตน โดยมิได้เกิดจากการถูกบังคับจากอำนาจภายนอก หากแต่เกิดจากแรงกระตุ้นภายในของตัวบุคคลนั้น อันเป็นผลสืบเนื่องจากการเกิดการเรียนรู้ว่าเป็นค่านิยมที่ดี ซึ่งสอดคล้องความกฎเกณฑ์ ระเบียบแบบแผนของสังคม และไม่ก่อให้เกิดความยุ่งยากเดือดร้อนแก่ตนเองและไม่ละเมิดสิทธิของผู้อื่น ทั้งนี้ แม้ว่าจะมีสิ่งเร้าจากปัจจัยภายนอกและภายในก็ไม่เป็นอุปสรรคในการที่จะแสดงพฤติกรรมอย่างที่ดีตนหวังไว้

คุณลักษณะของผู้มีวินัยในตนเอง

การที่บุคคลมีวินัยในตนเอง ย่อมหมายถึง บุคคลนั้นเป็นผู้มีคุณธรรมและจริยธรรมด้วยเหตุที่ วินัยในตนเอง คือ ลักษณะที่มีความสำคัญต่อการแสดงออกทางคุณธรรมและจริยธรรม จึงสรุปได้ว่า บุคคลที่มีวินัยในตนเองควรมีคุณลักษณะและพฤติกรรมดังนี้ คือ มีความรับผิดชอบ มีความเชื่อมั่นในตนเอง มีความตั้งใจ มีความอดทน มีความเป็นผู้นำ มีความซื่อสัตย์ ตรงต่อเวลา

ความสำคัญ คุณค่า และประโยชน์ของควมมีวินัยในตนเอง

คุณค่าของวินัย นั้นช่วยให้กลุ่มคนหรือสังคมต่าง ๆ อยู่ร่วมกันได้อย่างสงบสุข ซึ่งวินัยไม่ได้หมายถึง กฎเกณฑ์ หรือ ระเบียบ ข้อบังคับ ในกลุ่มชนกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งเท่านั้น แต่ยังหมายถึง กฎเกณฑ์หรือระเบียบวินัยในตนเองด้วย กลุ่มสังคมใดที่มีสมาชิกที่มีวินัยในตนเองมาก วินัยใน

สังคมนั้นก็อาจไม่จำเป็นที่จะต้องสร้างมากนัก เพราะทุกคนในสังคมจะมีความรับผิดชอบสูงและสามารถดำเนินชีวิตอยู่ร่วมกันได้อย่างสงบสุข ไม่เบียดเบียนกัน และมีความเจริญก้าวหน้าไปอย่างดี

จุดมุ่งหมายของวินัยทั้งหลายนั้นมิใช่การควบคุมพฤติกรรมของนักเรียนให้เป็นแนวทางที่ผู้ใหญ่ต้องการ แต่จุดมุ่งหมายที่แท้จริงของวินัย คือ เพื่อให้เด็กเกิดความต้องการที่จะกระทำสิ่งที่ดีและเป็นประโยชน์แก่สังคมด้วยตนเอง มิใช่จากสิ่งที่อยู่แวดล้อมหรือการบังคับบัญชา วินัยที่ดีเกิดขึ้นจากแรงผลักดันภายในตัวตนเองมากกว่าแรงบังคับจากภายนอก คือ ความมีวินัยในตนเอง

ประโยชน์ความมีวินัยในตนเอง

- ช่วยให้เด็กมีพฤติกรรมเป็นระเบียบเรียบร้อย
- ช่วยให้เด็กมีความรับผิดชอบในหน้าที่ของตนเอง
- ช่วยสร้างความสามัคคีปรองดองให้เกิดขึ้นในหมู่คณะ
- ช่วยเสริมสร้างความเจริญก้าวหน้าให้ตนเอง
- ช่วยให้ครูและนักเรียนอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข และประสบความสำเร็จในการเรียน

การสอน

- ช่วยส่งเสริมหลักการปกครองระบอบประชาธิปไตย

ลักษณะของบุคคลที่มีวินัยในตนเอง

วินัยเป็นสิ่งสำคัญต่อการพัฒนาเด็กเพราะช่วยส่งเสริมความปรารถนาของเด็กให้เต็ม รวมทั้งให้เกิดการปรับตัวทางบุคลิกภาพและสังคมอย่างมีสุข บุคคลที่มีวินัยในตนเองจะมีคุณลักษณะและพฤติกรรม ดังนี้

1. มีความรับผิดชอบ
2. เชื่อมั่นในตนเอง
3. มีความรู้สึกผิดชอบ
4. ไม่กังวลใจ
5. มีความตั้งใจจริง ใจคอมั่นคง
6. มีลักษณะความเป็นผู้นำ
7. มีความซื่อสัตย์ จริงใจ มีเหตุผล
8. กล้าคิด กล้าพูด กล้าทำ
9. มีความเห็นอกเห็นใจผู้อื่นและไม่เกรงใจโดยปราศจากเหตุผล
10. มีความอดทน

การสร้างเสริมวินัยในตนเอง

สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ (2540, หน้า 21) ให้แนวคิดในการสร้างวินัยไว้ 5 ประการ คือ

1. การทำให้เกิดพฤติกรรมเคยชิน โดยให้บุคคลรู้เห็นและปฏิบัติพฤติกรรมที่ดี เพื่อเป็นพื้นฐานและปฏิบัติต่อเนื่องจนเกิดเป็นพฤติกรรมเคยชินที่ดี

2. การใช้วัฒนธรรมในสังคม เป็นแนวปฏิบัติผสมผสานกับหลักการทำให้เป็นพฤติกรรมเคยชิน เช่น การทำความเคารพด้วยการไหว้เมื่อพบผู้ใหญ่เป็นสิ่งที่เด็กทำได้โดยง่าย แต่การเข้าแถวไม่ใช้วัฒนธรรมไทย เด็กไม่ได้เห็นแบบอย่างที่ดีอยู่เสมอ ดังเช่น การไหว้ของไทย ดังนั้นการไหว้จึงง่ายต่อการปฏิบัติตามมากกว่าการเข้าแถว

3. การใช้ข้อจูงใจ เป็นความสัมพันธ์ระหว่างจิตใจพฤติกรรมและสติปัญญา ซึ่งเป็นหลักการทางการศึกษา และหลักการพัฒนาจริยธรรม คือ มีความเข้าใจในความสำคัญของสิ่งที่จะกระทำมีความพอใจและยอมรับในสิ่งที่กระทำ ยอมรับไปสู่ความพร้อมในการกระทำ

4. การใช้แรงงานหุ่นสภาพจิต เป็นการดึงความมุ่งมั่นหรืออุดมการณ์และพยายามปฏิบัติตามเป้าหมายที่มุ่งมั่นไว้ ซึ่งอาจทำให้เกิดการเปรียบเทียบแม้ความภาคภูมิใจในผลการปฏิบัติ หากใช้มากเกินไปจะกลายเป็นถูกดูหมิ่นผู้อื่น อันเกิดจากการเปรียบเทียบและพึงพาตัวเองจากภายนอก

5. การใช้กฎเกณฑ์บังคับ เป็นวิธีหนึ่งที่ทำให้เกิดวินัยได้ชั่วระยะหนึ่ง เมื่อไม่มีผู้ใดควบคุมวินัยก็จะหายไป จึงเป็นวิธีที่ไม่ถูกต้อง

กรมวิชาการ (2548) ได้แนะแนวทางในการส่งเสริมความมีวินัยในตนเองไว้ดังนี้

1. สร้างบรรยากาศที่ผ่อนคลาย
2. ให้โอกาสเด็กที่จะริเริ่มทำกิจกรรมอย่างอิสระ
3. สนับสนุนให้เด็กมีโอกาสคิดและตัดสินใจแก้ปัญหาอย่างมีเหตุผล
4. เปิดโอกาสให้เด็กช่วยกันสร้างข้อตกลง
5. แสดงความชื่นชมเมื่อเด็กปฏิบัติตามข้อตกลง ให้กำลังใจและช่วยเหลือเด็กที่ไม่สามารถปฏิบัติตามข้อตกลงได้

6. ทบทวนสิ่งที่ได้กระทำ โดยการถามหรือกล่าวชมเชย

จิตสาธารณะ (Public Mind)

จิตสาธารณะ (Public Mind) เป็นศัพท์ที่มีผู้ให้ความหมายแตกต่างกันออกไป ได้แก่ การเห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวม, จิตสำนึกต่อสังคม, ความสำนึกทางสังคม, จิตสำนึกต่อส่วนรวม หรือจิตสำนึกต่อสาธารณสมบัติ เป็นต้น ซึ่งคำเหล่านี้มีความหมายใกล้เคียงกันดังนี้

ราชบัณฑิตยสถาน (2546) ได้ให้ความหมายของจิตสำนึกทางสังคม หรือจิตสำนึกสาธารณะว่า คือ การตระหนักรู้และคำนึงถึงส่วนรวมร่วมกัน หรือการคำนึงถึงผู้อื่นที่ร่วมสัมพันธ์เป็นกลุ่มเดียวกัน

สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ (2544) ได้ให้ความหมายว่า การรู้จักเอาใจใส่ เป็นธุระและเข้าร่วมในเรื่องของส่วนรวมที่เป็นประโยชน์ต่อประเทศชาติ มีความสำนึกและยึดมั่น ในระบบคุณธรรม และจริยธรรมที่ดีงาม ละอายต่อสิ่งผิด เน้นความเรียบร้อย ประหยัดและ มีความสมดุลระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ

พรศักดิ์ ผ่องแผ้ว (2541) ใช้คำว่าจิตสำนึก (Consciousness) เป็นสภาวะจิตใจที่เกี่ยวกับ ความรู้สึก ความคิด ความปรารถนาต่าง ๆ สภาวะจิตดังกล่าวเกิดการรับรู้ ซึ่งมีความหมายเหมือน การรู้ตัว อันเป็นผลจากการประเมินค่า การเห็นความสำคัญ ซึ่งเป็นสิ่งที่ได้มาจาก ทักษณคติ ความเชื่อ ค่านิยม ความเห็น ความสนใจของบุคคล แล้วประเมินค่าของจิตใจว่าสิ่งใดเป็นสิ่งสำคัญ เมื่อ ประเมินค่าแล้วตระหนักถึงความสำคัญที่มีต่อสิ่งนั้นแล้วแสดงว่า จิตสำนึกถึงสิ่งนั้น ๆ ของบุคคล ได้เกิดขึ้นแล้ว การมีจิตสำนึกที่ดีต่อสิ่งหนึ่งไม่ทำให้คนต้องแสดงออกตามจิตสำนึกเสมอไป พฤติกรรมแสดงออกใด ๆ ของมนุษย์นั้นเป็นผลมาจากทัศนคติ บรรทัดฐานของสังคม นิสัย และผลที่คาดว่าจะได้รับหลังจากทำพฤติกรรมนั้น ๆ แล้ว

มัลลิกา มติโก (2541) ให้ความหมายของจิตสำนึกทางสังคมว่า เป็นการตระหนักรู้ และคำนึงถึงส่วนรวมร่วมกัน หรือคำนึงถึงผู้อื่นที่ร่วมความสัมพันธ์เป็นกลุ่มเดียวกับตน

ศักดิ์ชัย นิรัญทวี (2541) กล่าวว่า การมีจิตสำนึกสาธารณะว่า หมายถึงการมีจิตใจ ที่คำนึงถึงประ โยชน์ส่วนรวม คำนึงถึงความสำคัญของสิ่งอื่นเป็นของที่ต้องใช้ หรือมีผลกระทบ ร่วมกันในชุมชน

หฤทัย อาจปรี (2544) ให้ความหมายจิตสำนึกสาธารณะว่า หมายถึงความตระหนักของ บุคคลถึงปัญหาที่เกิดขึ้นในสังคม ทำให้เกิดความรู้สึกปรารถนาที่จะช่วยเหลือสังคม ต้องการเข้าไป แก่วิกฤติการณ์โดยรับรู้ถึงสิทธิควบคู่ไปกับหน้าที่ และความรับผิดชอบ สำนึกถึงพลังของตนว่า สามารถร่วมแก้ไขปัญหาก็ได้และลงมือกระทำ เพื่อให้เกิดการแก้ปัญหาด้วยวิธีการต่าง ๆ โดยการเรียนรู้ และแก้ไขปัญหาร่วมกันกับคนในสังคม

ชาย โพธิ์สีดา (2543) ใช้คำว่าจิตสำนึกต่อสาธารณสมบัติ และให้ความหมายในเชิง พฤติกรรมว่า การใช้สาธารณสมบัติอย่างรับผิดชอบ หรือ การรับผิดชอบต่อสาธารณสมบัติ ซึ่งมีนัยสองประการ ได้แก่ 1) รับผิดชอบต่อสาธารณสมบัติ ด้วยการหลีกเลี่ยงการใช้และ การกระทำที่จะก่อให้เกิดความชำรุดเสียหายต่อสาธารณสมบัตินั้น ๆ รวมไปถึงการถือเป็นหน้าที่ ที่จะมีส่วนร่วมในการดูแลสาธารณสมบัติ ในวิสัยที่ตนสามารถทำได้ 2) การเคารพสิทธิในการใช้ สาธารณสมบัติของผู้อื่น โดยการคำนึงว่าคนอื่นก็มีสิทธิในการใช้เช่นเดียวกัน จะต้องไม่ยึดสาธารณ สมบัตินั้นไว้เป็นของส่วนตัว และไม่ปิดกั้นโอกาส การใช้ประโยชน์ของผู้อื่น จากงานวิจัยของ

ชาย โพธิ์สีดา (2543) ได้ทำการศึกษาจิตสำนึกต่อสาธารณสมบัติ โดยศึกษากรณีกรุงเทพมหานคร ได้สรุปความเข้าใจของจิตสำนึกต่อสาธารณสมบัติ หรือจิตสาธารณะ ไว้เป็นสองระดับ คือ

ระดับที่ 1 เป็นจิตสำนึกแบบที่บุคคลไม่ต้องทำอะไรมาก เพียงแต่ไม่ก่อให้เกิดความเสียหาย หรือไม่ทำลายสาธารณสมบัติที่ตนใช้ก็พอ ซึ่งเป็นการแสดงออกว่าบุคคลมีความเข้าใจว่าควรหรือไม่ควรปฏิบัติอย่างไรกับสาธารณสมบัติ

ระดับที่ 2 เป็นระดับที่บุคคลกระทำการอันแสดงว่าเขามีความรับผิดชอบที่ต่อสาธารณสมบัติ ไม่ว่าจะได้ใช้หรือไม่ใช้สาธารณสมบัตินั้นก็ตาม เช่น การมีส่วนร่วมในการบำรุงรักษาสาธารณสมบัติที่ชำรุดเสียหาย

กล่าวโดยสรุป จิตสาธารณะหรือจิตสาธารณะ คือ จิตสำนึก (Conscious) เป็นการตระหนักรู้ตัวหรือเป็นจิตส่วนที่รู้ตัว รู้ว่าทำอะไร อยู่ที่ไหน เป็นอย่างไรขณะที่ตนอยู่นั่นเอง ส่วนคำว่า สาธารณะ (Public) เป็นการแสดงออกเพื่อสังคมส่วนรวม เป็นการบริการชุมชน ทำประโยชน์เพื่อสังคม ถ้าเป็นสิ่งที่ของก็ต้องใช้ประโยชน์ร่วมกัน เมื่อนำสองคำมารวม หมายถึง การตระหนักรู้ตน ที่จะทำอะไรเพื่อเห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวม

จากความหมายดังกล่าวข้างต้น คำว่า “จิตสาธารณะ” จึงหมายถึง การเอาใจใส่เป็นธุระและเข้าร่วมในเรื่องของส่วนรวม ที่ใช้ประโยชน์ร่วมกันของกลุ่ม โดยพิจารณาจากความรู้ความเข้าใจ หรือพฤติกรรมที่แสดงออกถึงลักษณะดังนี้

1. การหลีกเลี่ยงการใช้หรือกระทำ ที่จะทำให้เกิดความชำรุดเสียหายต่อของส่วนรวมที่ใช้ประโยชน์ร่วมกันของกลุ่ม วัดได้จาก

1.1 การดูแลรักษา เช่น เมื่อใช้แล้วมีการเก็บรักษา

1.2 ลักษณะของการใช้ เช่น มีการใช้อย่างประหยัด ใช้ของส่วนรวมอย่างทะนุถนอม

2. การถือเป็นหน้าที่ ที่จะมีส่วนร่วมในการดูแลรักษาของส่วนรวมในวิสัยที่ตนทำได้ วัดได้จาก

2.1 การทำตามหน้าที่

2.2 การรับอาสาที่จะทำบางอย่างเพื่อส่วนรวม

3. การเคารพสิทธิในการใช้ของส่วนรวมที่ใช้ประโยชน์ร่วมกันของกลุ่ม โดยไม่ยึดครองของส่วนรมนั้น มาเป็นของตนเอง ตลอดจนไม่ปิดกั้นโอกาสของบุคคลอื่นที่จะใช้ส่วนรมนั้น วัดได้จาก

3.1 ไม่นำของส่วนรวมมาเป็นของตนเอง

3.2 แบ่งปันหรือเปิดโอกาสให้ผู้อื่นได้ใช้ของส่วนรวม

ปัจจัยที่ก่อให้เกิดจิตสาธารณะ

ปัจจัยภายนอก เป็นปัจจัยที่เกี่ยวกับภาวะทางสัมพันธภาพของมนุษย์ ภาวะทางสังคม เป็นภาวะที่ลึกซึ้งที่มีผลต่อจิตสำนึกด้านต่าง ๆ ของมนุษย์ เป็นภาวะที่ได้อบรมกล่อมเกลา และสะสมอยู่ในส่วนของการรับรู้ที่ละเอียดที่ละน้อย ทำให้เกิดสำนึกที่มีรูปแบบหลากหลาย ภาวะแวดล้อมทางสังคมนี้เริ่มตั้งแต่พ่อแม่ พี่น้อง ญาติ เพื่อน ครู สื่อมวลชน บุคคลทั่วไป ตลอดจนระดับองค์กร วัฒนธรรม ประเพณี ความเชื่อ กฎหมาย ศาสนา รวมทั้งภาวะแวดล้อมด้านสื่อสารมวลชน และส่วนที่กำกับสำนึกของบุคคล

ปัจจัยภายใน สำนึกที่เกิดจากปัจจัยภายใน หมายถึง การคิดวิเคราะห์ของแต่ละบุคคล ในการพิจารณาตัดสินคุณค่าและความดีงาม ซึ่งส่งผลต่อพฤติกรรมและการประพฤติปฏิบัติ โดยเฉพาะการปฏิบัติทางจิตใจ เพื่อขัดเกลาตนเองให้เป็นไปทางใดทางหนึ่ง โดยเกิดจากการรับรู้จากการเรียนรู้ การมองเห็น การคิด แล้วนำมาพิจารณาเพื่อตัดสินใจว่าต้องการสร้างสำนึกแบบใด ก็จะมีการฝึกฝนและสร้างสมสำนึกเหล่านั้น

การเกิดจิตสำนึก ไม่สามารถสรุปแยกแยะได้ว่าเกิดจากปัจจัยภายในหรือภายนอกเพียงอย่างใดอย่างหนึ่ง เพราะทุกสรรพสิ่งมีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกัน จิตสำนึกที่มาจากภายนอก เป็นการเข้ามาโดยธรรมชาติ กระทบต่อความรู้สึกรับรู้ของบุคคล แล้วกลายเป็นจิตสำนึก โดยธรรมชาติ และมักไม่รู้ตัว แต่จิตสำนึกที่เกิดจากปัจจัยภายในเป็นความตั้งใจเลือกสรร บุคคล ระลึกรู้ตนเอง เป็นอย่างดี เป็นสำนึกที่สร้างขึ้นเอง ระหว่างปัจจัยภายใน และภายนอก เป็นปฏิสัมพันธ์ที่มีความต่อเนื่องกัน ดังนั้น การพัฒนาจิตสำนึกจึงต้องกระทำควบคู่กันไปทั้งปัจจัยภายในและภายนอก

การพัฒนาจิตสาธารณะ

การที่คนมาอยู่รวมกันเป็นสังคม ย่อมต้องมีความสัมพันธ์ในรูปแบบการพึ่งพากัน การที่คนในสังคมขาดจิตสาธารณะนั้น จะมีผลกระทบต่อบุคคล ครอบครัว องค์กร อีกทั้งยังมีผลกระทบต่อชุมชน ระดับประเทศ และระดับโลก (ไพบุลย์ วัฒนศิริธรรม และสังคม สัจจกร, 2543, หน้า 22 – 29) จากความสำคัญของการมีจิตสาธารณะ ถ้าสามารถปลูกฝัง ส่งเสริม หรือพัฒนาให้เด็กมีจิตสำนึกสาธารณะ ด้วยวิธีการต่าง ๆ จะทำให้เด็กมีจิตใจที่เห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวม ไม่เห็นแก่ประโยชน์ส่วนตน อาสาดูแลรับผิดชอบสมบัติส่วนรวม มีการใช้สมบัติของส่วนรวมอย่างเห็นคุณค่า ใช้อย่างทะนุถนอม รู้จักการแบ่งปันโอกาสในการใช้ของส่วนรวมให้ผู้อื่น เมื่อเจริญเติบโตเป็นผู้ใหญ่ ปัญหาที่เกิดการเอารัดเอาเปรียบคนอื่น ปัญหาการทำลายสาธารณะสมบัติต่าง ๆ จะลดลง การเห็นแก่ประโยชน์ส่วนตน และประโยชน์พวกพ้องก็จะลดน้อยลง และจะนำมาสู่สังคมที่พัฒนาขึ้น

การปลูกฝังจิตสาธณะนั้น ควรทำการปลูกฝังให้เกิดขึ้นตั้งแต่วัยเด็ก เพราะเป็นช่วงที่เด็กมีความไวต่อการปลูกฝังและส่งเสริมจริยธรรม วัฒนธรรม ถ้าเด็กได้รับการปลูกฝังจิตสาธณะให้เป็นไปในทางที่ถูกต้องเหมาะสม เมื่อเติบโตขึ้น จะทำให้สามารถเผชิญกับความเปลี่ยนแปลงของกระแสเศรษฐกิจ และวัฒนธรรม อันจะส่งผลให้สามารถอยู่ร่วมกับคนในสังคมได้อย่างมีความสุขตลอดจนเป็นบุคลากรที่ดี ของครอบครัว สังคม และประเทศชาติ

ใฝ่รู้ใฝ่เรียน

ความหมายของคุณลักษณะใฝ่รู้ใฝ่เรียน

บุญจิต มณีโชติ (2540) ให้ความหมายว่า การใฝ่รู้ใฝ่เรียน หมายถึง การที่บุคคลมีแรงจูงใจ ความปรารถนา อยากรู้ อยากเห็น ความกระตือรือร้น ความสนใจ ความพอใจที่จะแสวงหาข้อมูล ความรู้ต่าง ๆ เพื่อตอบสนองความต้องการ หรือกระหายใฝ่รู้ที่เกิดขึ้น พฤติกรรมที่แสดงถึงการใฝ่รู้ใฝ่เรียน เช่น การสนใจแสวงหาความรู้ การสืบค้น การซักถาม การสืบเสาะหาความรู้

หิทักษ์ จงแหวน (2546) พฤติกรรมใฝ่เรียน หมายถึง การที่นักเรียนมักมีการกระทำหรืออาการแสดงออกเพื่อตอบสนองสิ่งเร้า โดยมีลักษณะเป็นผู้ที่มีนิสัยรักการอ่าน มีความกระตือรือร้นสนใจเรียนรู้จากแหล่งต่าง ๆ มีทักษะในการแสวงหาความรู้ เรียนรู้ด้วยตนเอง และพัฒนาตนเองอย่างต่อเนื่อง

นิภา วงษ์สุรภินันท์ (2548) คุณลักษณะใฝ่รู้ใฝ่เรียน หมายถึง คุณลักษณะทางจิตใจที่แสดงถึงความปรารถนา ความอยากรู้ อยากเห็น กระตือรือร้น สนใจ พอใจ ที่จะแสวงหาความรู้ด้วยตนเองทั้งความรู้ด้านการเรียน และสิ่งต่าง ๆ รอบตัวรู้เท่าทันวิทยาศาสตร์เทคโนโลยี และนำความรู้ที่ได้ไปใช้ในชีวิตประจำวัน

บังอร เกิดคำ (2549) กล่าวว่าคุณลักษณะ ใฝ่รู้ใฝ่เรียน หมายถึง คุณลักษณะทางจิตใจ และพฤติกรรมที่แสดงถึงความกระตือรือร้น สนใจ ใฝ่ลัดค้น เสาะแสวงหาความรู้ด้านต่าง ๆ ความสามารถในการจำแนก เปรียบเทียบ และวิเคราะห์เพื่อนำมาประยุกต์ใช้ให้เกิดประโยชน์ ความสนใจใฝ่รู้เป็นสิ่งที่บุคคลควรแสวงหาเพื่อใช้ในการดำเนินชีวิต

สรุปได้ว่า คุณลักษณะใฝ่รู้ใฝ่เรียน หมายถึง คุณลักษณะทางจิตใจที่แสดงถึงความปรารถนา ความอยากรู้ อยากเห็น ความกระตือรือร้น ความสนใจ ความพอใจที่จะแสวงหาความรู้ด้วยตนเอง ทั้งความรู้ด้านการเรียน และความรู้รอบตัว รู้เท่าทันวิทยาศาสตร์ และเทคโนโลยี นำความรู้ที่ได้ไปประยุกต์ใช้กับชีวิตประจำวันได้

องค์ประกอบของคุณลักษณะใฝ่รู้ใฝ่เรียน

บุญชิต มณีโชติ (2540) ได้สรุปคุณลักษณะการใฝ่รู้ใฝ่เรียน ประกอบด้วย

1. องค์ประกอบด้านความรู้สึก (Affective) หมายถึง การที่รู้สึกว่าคุณค่าตนเองมีความรัก ความปรารถนา ความต้องการ ความสนใจ หรือความพึงพอใจต่อบางสิ่งบางอย่างที่เกี่ยวข้องกับการดำรงชีวิต มีความรู้สึกว่าคุณค่าสิ่งนั้นมีคุณค่ามีความหมายสำหรับตน

2. องค์ประกอบด้านความรู้ความเข้าใจ (Cognitive) หมายถึง การที่บุคคลมีการใฝ่รู้ใฝ่เรียน จะต้องอาศัยความรู้ ประสบการณ์เดิมเป็นฐานความรู้เดิมจะเป็นพื้นฐานให้คิด เสาะแสวงหาแนวทาง คิดไตร่ตรอง แก้ปัญหาได้

3. องค์ประกอบด้านการปฏิบัติ (Behavior Component) หมายถึง พฤติกรรม ที่แสดงออกถึงความรู้สึกที่อยู่ภายในตนเอง สามารถแสดงได้จากการกระทำ

การใฝ่รู้ใฝ่เรียนจำแนกตามลักษณะการค้นหาคำถามความรู้มี 3 ประเภท ดังนี้

1. การใฝ่รู้ใฝ่เรียน โดยการเข้าชั้นเรียนตามหลักสูตร ที่กำลังศึกษามีการแสดงออก ดังนี้

1.1 สนใจกระตือรือร้นที่จะมีส่วนร่วมในกิจกรรมการเรียนรู้ การสอน

1.2 สนใจและต้องการมีส่วนร่วมในการเรียนการสอน

1.3 เตรียมตัวค้นคว้าล่วงหน้าก่อนเข้าชั้นเรียน

1.4 ตั้งใจที่จะเรียนรู้ตลอดเวลา

1.5 สนทนาแลกเปลี่ยนความคิดเห็น ซักถามหาแนวทางแก้ไข

1.6 พยายามนำความรู้ที่ได้จากการเรียนพัฒนาตนเอง

2. การใฝ่รู้ใฝ่เรียน โดยการศึกษาด้วยตนเอง สนทนากับผู้รู้ การสังเกตการณ์แบบ จากสิ่งที่เป็นความมุ่งหวังของตน ค้นคว้าจากเอกสาร สื่อ เทคโนโลยีต่าง ๆ ร่วมฟังบรรยาย หรือศึกษาทางไปรษณีย์

3. การใฝ่รู้ใฝ่เรียน โดยการเข้ารับการศึกษาคือ อบรม สัมมนา ประชุม ศึกษาดูงาน คุณลักษณะใฝ่รู้ใฝ่เรียนประเภทนี้จะสนใจและอยากศึกษาในระดับที่สูงขึ้น เข้าร่วมโครงการต่าง ๆ เพื่อนำความรู้ที่ได้มาพัฒนาตนเองบุคคลเหล่านี้จึงมีโอกาสมากกว่าคนอื่น

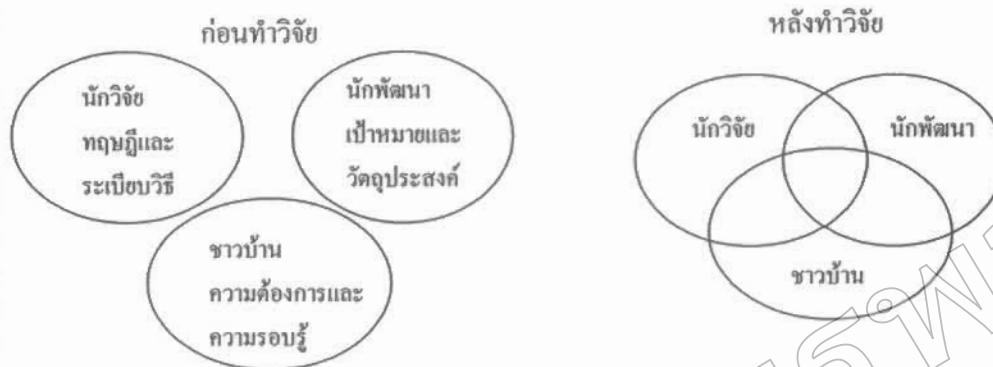
การวัดและประเมินคุณลักษณะที่พึงประสงค์

โดยใช้การประเมินเชิงวินิจฉัย เพื่อปรับปรุงพัฒนา ควรมีการประสานกับผู้เรียน ผู้ปกครอง และผู้เกี่ยวข้อง ซึ่งแนวทางวัดและการประเมินคุณลักษณะอันพึงประสงค์นั้น สามารถดำเนินการได้โดยใช้วิธีการและเครื่องมือวัดประเมิน ดังนี้ (กระทรวงศึกษาธิการ, 2545 หน้า 53)

1. ผู้อื่นประเมิน เช่น ครู เพื่อน พ่อ แม่ ผู้ปกครอง โดยใช้แบบบันทึกการสังเกต แบบสัมภาษณ์ แบบมาตราส่วนประมาณค่า
 2. การประเมินตนเอง โดยการบันทึกความรู้สึก หรือตอบแบบสอบถาม แบบตรวจสอบรายการ แบบวัดเชิงสถานการณ์ ซึ่งสอดคล้องกับคุณลักษณะอันพึงประสงค์ที่ต้องการประเมิน
- การประเมินคุณลักษณะอันพึงประสงค์ควร ได้ข้อมูลที่มาจากการประเมินหลายวิธี และจากข้อมูลหลายแหล่ง เพื่อได้ข้อมูลที่เป็นจริงที่สุดในการสรุปผลการประเมิน

การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (PAR: Participatory Action Research)

กระบวนการปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม (PAR) เป็นรูปแบบของการวิจัยที่เกิดจากการมีส่วนร่วมกันในการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ระหว่างนักวิจัยจากภายนอกกับกลุ่มเป้าหมายที่เป็นชาวบ้าน หรือสมาชิกของชุมชน มีบทบาทในการเป็นนักวิจัยภายในชุมชน มิใช่การวิจัยที่มาจากคนภายนอกเป็นผู้วิจัยเพียงคนเดียวซึ่งสอดคล้องกับแนวความคิดการพัฒนาในปัจจุบันที่เน้นการพัฒนาโดยประชาชนเป็นศูนย์กลาง (People - centered Development) และแก้ปัญหาด้วยกระบวนการเรียนรู้ (Problem - learning Process) ในกลุ่มของประชาชนผู้ซึ่งเคยเป็นผู้วิจัยได้เปลี่ยนแปลงบทบาทเป็นผู้ร่วมทำวิจัยและเกิดการเรียนรู้ในทุกกระบวนการวิจัย ตั้งแต่การตัดสินใจเลือกและกำหนดปัญหา การวิเคราะห์ปัญหา การวางแผนการวิจัย การดำเนินการวิจัย ตลอดจนการนำผลการวิจัยที่ได้ไปใช้ในการวางแผนเพื่อแก้ไขปัญห โดยคำนึงถึงประโยชน์สูงสุดที่สังคมควรจะได้รับ นอกจากนี้รูปแบบการวิจัยปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม ยังเป็นการเปลี่ยนแนวความคิดของนักวิจัยให้เชื่อมั่นในศักยภาพของชุมชน (Positive Approach) และผลของการวิจัยปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วมยังสามารถนำมาใช้ให้เกิดประโยชน์ได้จริง เพราะเป็นงานวิจัยที่เกิดจากการปฏิบัติควบคู่กับการศึกษาตามทฤษฎี โดยมีส่วนร่วมทั้งนักวิจัย ผู้เชี่ยวชาญ องค์กรและชาวบ้าน ร่วมกันระดมความคิดปรับปรุงเปลี่ยนแปลงเหมาะสมกับความเป็นจริงที่เกิดขึ้นและต้องการของประชาชน ดังภาพที่ 2-2 (ชอบ เข้มกลัด และ โกวิทช์ พวงงาม, 2547, หน้า 7 - 8)

ภาพที่ 2-2 แสดงความสัมพันธ์ก่อนทำการวิจัยและหลังทำวิจัยของผู้ที่เข้ามามีส่วนร่วม

จากภาพที่ 2-2 ชาวบ้านในที่นี้ก็คือครูซึ่งมีความรู้ในเนื้อหาวิชาและมีประสบการณ์ในการสอนและความต้องการในการจัดการเรียนรู้ เพื่อพัฒนาคุณลักษณะที่พึงประสงค์ ส่วนนักพัฒนาก็คือนิสิตสาขาเทคโนโลยีการศึกษาที่มีความสามารถในการผลิตสื่อการสอนทั้งนี้ทั้ง 3 ฝ่าย ก็จะเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนานวัตกรรม

โดยสรุป กระบวนการแบบมีส่วนร่วมก็คือกระบวนการพัฒนานวัตกรรมการพัฒนาคุณลักษณะของนักเรียน เพราะการมีส่วนร่วม (PAR) เป็นเครื่องมือที่สำคัญในการสร้างองค์ความรู้ใหม่ ๆ ที่เกิดจากการปฏิบัติจริงร่วมกันในทุก ๆ กระบวนการซึ่งเป็นความรู้ใหม่ที่น่าไปใช้จริงและส่งเสริมให้เกิดการเรียนรู้เกิดการพัฒนาจิตสำนึก และเรียนรู้การจัดการกับปัญหาของตนเองได้อย่างถูกวิธี การวิจัยที่ได้จึงไม่เป็นเพียงการพัฒนาเพียงอย่างเดียว หากแต่เป็นการพัฒนาคนและองค์กรให้มีความเข้มแข็ง มีศักยภาพสามารถเข้าใจปัญหา และสามารถแก้ปัญหาของตนเองพึ่งตนเองได้ต่อไปในอนาคต

ความหมายของการวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (PAR)

การวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมซึ่งภาษาอังกฤษเรียกว่า Participatory Action Research เรียกสั้น ๆ ว่า PAR เป็นแนวทางการวิจัยเชิงคุณภาพปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม เกิดจากปัญหาเดิมที่บุคคล 3 กลุ่ม คือ นักวิจัย ชาวบ้าน และนักพัฒนา มีแนวคิดและโลกทัศน์ที่แตกต่างกันและเมื่อได้มาทำการศึกษาร่วมกัน อันมีฐานการศึกษาจากปัญหาและความต้องการในภาพรวมของชาวบ้าน โดยดำเนินการกิจกรรมด้วยการปฏิบัติหรือทดลอง เมื่อประเมินแล้วเห็นว่าได้ผลดีก็นำไปพัฒนาต่อไปซึ่งเทคนิค PAR นั้นมีผู้ให้ความหมายไว้หลายท่านดังนี้

กมล สดุดะเสริฐ (2540, หน้า 8) ได้ให้ความหมายไว้ว่า “การวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม (PAR) คือ การวิจัยค้นคว้าและหาความรู้ตามหลักการของการวิจัยเชิงวิทยาศาสตร์

แบบเดิม ๆ ต่างกันแต่เพียงว่า PAR นั้นมีวัตถุประสงค์มุ่งไปที่การแก้ปัญหาในการพัฒนา และเป็นการวิจัยที่ดำเนินไปด้วยการมีส่วนร่วมของชุมชน ผู้ร่วมงาน รวมทั้งในกระบวนการวิจัยและในการมีส่วนร่วมใช้ประโยชน์ของการวิจัย”

พันธทิพย์ รามสูตร (2540, หน้า 31) ได้ให้ความหมายของการวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วมไว้ว่า “การวิจัยปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม (PAR) เป็นรูปแบบของการวิจัยที่ประชาชนผู้เคยเป็นประชากรที่ถูกวิจัย กับบทบาทเปลี่ยนเป็นผู้ร่วมในการกระทำวิจัยนั่นเองโดยการมีส่วนร่วมตลอดกระบวนการวิจัย จนกระทั่งการกระจายความรู้ที่ได้จากการวิจัยไปสู่การลงมือปฏิบัติ”

นิตยา เงินประเสริฐศรี (2544, หน้า 61 - 62) กล่าวว่า การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเป็นกลยุทธ์ที่สะท้อนให้เห็นถึงการเดินทาง ไปสู่การพัฒนา (Journey of Development) โดยมีการเปลี่ยนแปลงจากสิ่งที่เป็นอยู่ไปสู่สิ่งที่สามารถเป็นไปได้ ทั้งในระดับปัจเจกชนและระดับสังคม โดยหัวใจสำคัญของการเปลี่ยนแปลงอยู่ที่กระบวนการวิจัย ซึ่งใช้แนวทางความร่วมมือ (Collaborative Approach) ระหว่างนักวิจัยกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย (Stakeholders) ทั้งนี้กระบวนการวิจัยจะต้องเป็นประชาธิปไตย ยุติธรรม มีอิสระ และส่งเสริมคุณค่าของชีวิต และกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียจะเข้าร่วมสังเกต ตรวจสอบสถานการณ์ต่าง ๆ สะท้อนความคิดเห็นและความต้องการของตน ทรัพยากรที่มีอยู่ อุปสรรคและปัญหาที่ปรากฏอยู่ ตรวจสอบทางเลือกที่เป็นไปได้ และมีการเปลี่ยนแปลงอย่างมีจิตสำนึกไปสู่การเปลี่ยนแปลงใหม่

สิทธิรัฐ ประพุทธนิติสาร (2546, หน้า 20) สรุปไว้ว่าการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม คือ กระบวนการที่ผู้คนจำนวนหนึ่งในองค์กรหรือชุมชน เข้ามามีส่วนร่วมกันกับนักวิจัยผ่านกระบวนการวิจัยตั้งแต่ต้นจนกระทั่งเสร็จสิ้นการเสนอผล และการอภิปรายผลการวิจัย เป็นการเริ่มต้นของผู้คนที่อยู่กับปัญหา (Problems People) ค้นหาปัญหาที่ตนเองมีอยู่ร่วมกับนักวิชาการจึงเป็นกระบวนการที่ผู้คนในองค์กรหรือชุมชนมิใช่ผู้ถูกกระทำ แต่เป็นผู้กระทำการที่มีส่วนร่วมอย่างกระตือรือร้นและมีอำนาจร่วมกันในการวิจัย

สุภางศ์ จันทวานิช (2547, หน้า 67) กล่าวถึงการวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วมว่าเป็นการวิจัยที่นำแนวคิด 2 ประการ มาผสมผสานกันคือการปฏิบัติการ (Action) ซึ่งหมายถึงกิจกรรมที่โครงการวิจัยจะต้องดำเนินการ และคำว่า การมีส่วนร่วม (Participation) อันเป็นการมีส่วนร่วมเกี่ยวข้องของทุกฝ่ายที่เข้าร่วมกิจกรรมวิจัย ในการวิเคราะห์สภาพปัญหาหรือสถานการณ์อันใดอันหนึ่ง แล้วร่วมในกระบวนการตัดสินใจและการดำเนินการจนกระทั่งสิ้นสุดการวิจัย โดยมีความหมายถึง วิธีการที่ให้ผู้ถูกวิจัยหรือชาวบ้าน เข้ามามีส่วนร่วมในการวิจัย เป็นการเรียนรู้จากประสบการณ์ โดยอาศัยการมีส่วนร่วมอย่างแข็งขันจากทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมวิจัย นับตั้งแต่การระบุปัญหาของการดำเนินการ การช่วยให้ข้อมูลและการช่วยวิเคราะห์ข้อมูล ตลอดจน

ช่วยหาวิธีแก้ไขปัญหาหรือส่งเสริมกิจกรรมนั้น ๆ ซึ่งในการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ข้อมูลจากการทำวิจัยทุกขั้นตอนชาวบ้านเป็นผู้ร่วมกำหนดปัญหาของชุมชนและหาแนวทางในการแก้ไขปัญหา กระบวนการวิจัยจึงดำเนินไปในลักษณะของการแลกเปลี่ยนความเห็นระหว่างชาวบ้านกับผู้วิจัย เพื่อให้ได้ข้อสรุปเป็นขั้น ๆ ซึ่งชาวบ้านจะค่อย ๆ เรียนรู้ด้วยตัวเอง และด้วยวิธีการวิจัยเช่นนี้ ข้อมูลที่ได้จึงมีความชัดเจน การวิจัยแบบนี้จึงเป็นวิธีการที่สนับสนุนให้ชาวบ้านหรือตัวแทนในชุมชนเป็นคนสร้างองค์ความรู้ใหม่ให้กับตนเองและชุมชน โดยการเรียนรู้หาข้อมูล การศึกษาวิเคราะห์ถึงปัญหา รวมทั้งการแก้ไขปัญหาก็กำลังประสบอยู่ โดยการร่วมกันวางแผน และกำหนดการดำเนินงานตามแผนหรือโครงการ พร้อมทั้งการปฏิบัติตามแผน เพื่อให้บรรลุเป้าหมายในการแก้ไขปัญหาก็ถูกต้องตรงตามความต้องการ

ชอบ เข้มก๊ัด และโกวิท พงงาม (2547, หน้า 3) สรุปความหมายไว้ว่า การวิจัยเพื่อการพัฒนาที่รวมการวิจัยอย่างมีส่วนร่วม (Participatory Research) กับการวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Action Research) เข้าด้วยกัน และเป็นเครื่องมือในการจัดการกับปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชน โดยคณะวิจัย ชุมชน และแกนนำชาวบ้าน มีส่วนร่วมในกระบวนการวิจัยทุกขั้นตอน ตั้งแต่การศึกษาชุมชน การวิเคราะห์ปัญหา การหาแนวทางในการแก้ปัญหา ตลอดจนการดำเนินงานและติดตามประเมินผล

โดยสรุปจากความหมายและหลักการข้างต้น การวิจัยแบบเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วมจึงหมายถึง การวิจัยค้นคว้าโดยนักวิจัย ชุมชนประชากร และนักพัฒนา เป็นผู้ร่วมในการวิจัย มีกระบวนการเรียนรู้เกิดขึ้น มีการปฏิบัติให้เห็นจริง รวมถึงมีการประเมินผล เพื่อนำความรู้ที่ได้ไปสู่การลงมือปฏิบัติและแก้ปัญหาและส่งเสริมกิจกรรมในชุมชนให้สามารถแก้ปัญหาดังกล่าวด้วยตนเองได้

ขั้นตอนการดำเนินการวิจัยปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม

การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม มีขั้นตอนในการดำเนินการ 5 ขั้นตอนดังนี้ (ปาริชาติ วลัยเสถียร, 2543, หน้า 82)

1. ระยะก่อนทำวิจัย (Pre - research Phase) ได้แก่
 - 1.1 การคัดเลือกชุมชนและการเข้าถึงชุมชน
 - 1.2 การบูรณาการตัวนักวิจัยเข้ากับชุมชน
 - 1.3 การสำรวจข้อมูลเบื้องต้นของชุมชน
2. ระยะของการทำวิจัย (Research Phase) ได้แก่
 - 2.1 การศึกษาวิเคราะห์ปัญหาร่วมกับชุมชน
 - 2.2 การฝึกอบรมทีมวิจัยท้องถิ่น

2.3 การวิเคราะห์ปัญหาซึ่งอาจเกิดขึ้นในกระบวนการ PAR และกำหนดแนวทางแก้ไข

2.4 การออกแบบการวิจัยและเก็บข้อมูล

2.5 การวิเคราะห์ข้อมูล

2.6 การนำเสนอข้อมูลต่อที่ประชุมหมู่บ้าน

3. ระยะการจัดทำแผน (Planning Phase) ได้แก่

3.1 การอบรมทีมงานวางแผนท้องถิ่น

3.2 การกำหนดโครงการหรือกิจกรรม

3.3 การศึกษาความเป็นไปได้ของแผนงาน

3.4 การแสวงหางบประมาณและหน่วยงานที่สนับสนุน

3.5 การวางแผนเพื่อติดตามและประเมินผล

4. ระยะการนำแผนไปปฏิบัติ (Implementation Phase) ได้แก่

4.1 การกำหนดทีมงานปฏิบัติการอาสาสมัคร

4.2 การอบรมทีมงานปฏิบัติงานอาสาสมัคร

5. ระยะการติดตามและประเมินผลการปฏิบัติงาน (Monitoring and Evaluation Phase)

ได้แก่

5.1 การจัดตั้งทีมงานติดตามและประเมินผลการปฏิบัติงานของหมู่บ้านขึ้นมาติดตาม

การดำเนินงานของฝ่ายปฏิบัติทุกระยะ

5.2 เสนอผลการประชุมต่อที่ประชุมหมู่บ้าน

สุชาติ ทวีสิทธิ์ (ม.ป.ป. อ้างถึงใน สิทธิรัฐ ประพุทธนิธินสาร, 2546, หน้า 30)

สรุปขั้นตอน PAR มี 5 ขั้นตอน เป็นขั้นตอนที่ผสมผสานแนวคิดการจัดการชุมชน และการเรียนรู้ ปัญหาของชุมชนเข้าด้วยกัน (Community Organization and Problem Based Learning) คือ

1. ระยะก่อนทำวิจัย (Pre - research Phase) ในบางครั้งเรียกว่า “ขั้นตอนการเตรียมชุมชน” เพื่อให้ชุมชนมีความพร้อมในการเข้ามามีส่วนร่วมของการวิจัยโดย กระบวนการขั้นต่อไป คือ การเข้าสู่ชุมชนและทำการเตรียมเครือข่าย เตรียมทีม เตรียมผู้นำให้พร้อมทุกด้านเพื่อให้เกิดความเข้าใจ PAR และอยากที่จะมีส่วนร่วมทำวิจัยปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วมต่อไปโดยกระบวนการทั้งหมดในขั้นระยะก่อนทำวิจัย มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

1.1 การสร้างสัมพันธภาพ การสร้างสัมพันธภาพในระยะเริ่มต้นนี้มีการพูดคุยอย่างไม่เป็นทางการกับชาวบ้านและผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้อง รวมทั้งการเข้าช่วยเหลือกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชนที่จัดขึ้น การสำรวจและศึกษาชุมชน คือ การสำรวจและศึกษาข้อมูลเบื้องต้นของชุมชน ซึ่งสามารถทำการศึกษารวบรวมข้อมูลได้ทั้งในเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพ รวมทั้งติดต่อกับผู้นำในชุมชน เพื่อเป็นประโยชน์ในการคัดเลือกชุมชนในกระบวนการขั้นต่อไป

1.2 การคัดเลือกชุมชน (Selecting Community) การคัดเลือกชุมชนในการวิจัย PAR มักให้ความสำคัญกับประชาชนในชุมชนที่ด้อยโอกาสทางสังคม (Disadvantage Community) หรือด้อยโอกาสมากกว่าชุมชนอื่น แต่ชุมชนในกระบวนการพัฒนาผลิตภัณฑ์นี้จะคัดเลือกชุมชน โดยการสมัครใจเข้าร่วมในการพัฒนาวิจัยแบบ PAR เพื่อแก้ไขปัญหาของชุมชน เพื่อให้ชุมชนสามารถจัดการกับปัญหาที่เกิดขึ้นได้ด้วยตนเอง

1.3 การเข้าสู่ชุมชน (Entering Community) ผู้วิจัยต้องเริ่มดำเนินการสร้างความสัมพันธ์ (Building up Rapport) กับชาวบ้านด้วยการแนะนำตนเอง ซึ่งแจ้งวัตถุประสงค์ของโครงการในรูปแบบไม่เป็นทางการ เช่น การพูดคุย การจัดประชุมกึ่งทางการ รวมทั้งการประชาสัมพันธ์โครงการให้ชุมชนได้รับรู้ รวมทั้งการพบปะผู้นำชุมชน เพื่อชี้แจงวัตถุประสงค์ของ PAR เป็นการวิจัยรูปแบบใหม่ที่ทุกคนต้องเข้ามามีส่วนร่วมทุกขั้นตอนการเตรียมทุกฝ่ายให้เข้าใจและพร้อม จึงเป็นสิ่งที่สำคัญที่ต้องคำนึงถึง

1.4 การเตรียมคน การเตรียมเครือข่าย กระบวนการในขั้นสุดท้ายของการเตรียมชุมชนก่อนที่จะเข้าสู่ขั้นระยะการทำวิจัย คือ การเตรียมคนและเตรียมเครือข่ายให้เกิดความพร้อมในการลงมือดำเนินงาน เพราะการวิจัยปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วมนั้น ผู้มีส่วนร่วมคือ นักวิจัย นักพัฒนา และชุมชนจะต้องมีความเข้าใจที่ตรงกัน เพื่อให้เกิดการประสานกันในการปฏิบัติ การเตรียมคน คือ การเตรียมความพร้อมให้กับชาวบ้าน แกนนำ นักวิจัย และนักพัฒนา การเตรียมชาวบ้าน กระตุ้นให้ชาวบ้านได้เห็นกระบวนการ PAR ซึ่งจะสะท้อนถึงการมีส่วนร่วมและการแก้ไขปัญหาของกระบวนการ PAR นอกจากนี้ การให้ความรู้เกี่ยวกับแนวคิดและหลักการของ PAR จะทำให้ชาวบ้าน เข้าใจและมองภาพของ PAR ได้มากขึ้น ว่าเป็นการทำงานอย่างมีส่วนร่วม มีเป้าหมายและวิสัยทัศน์ร่วมกัน ซึ่งจะก่อให้เกิดประโยชน์กับชุมชนต่อไป การเตรียมนักพัฒนาเปรียบเสมือนผู้ประสานงานที่ต้องมีความรอบรู้เกี่ยวกับชุมชนและวัฒนธรรม รวมทั้งปัญหาในการพัฒนาชุมชนเป็นอย่างดี ซึ่งได้แก่ ผู้นำชุมชน ที่ช่วยเหลือในกระบวนการวิจัยปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม เช่น การช่วยในการฝึกอบรม หรือจัดหาวัสดุ อุปกรณ์ต่าง ๆ ทรัพยากรหรือทุนสำหรับชุมชน หรือโดยอนุญาตให้กระบวนการบางอย่างเกิดขึ้นในชุมชนนั้น การเตรียมนักวิจัย นักวิจัยต้องเตรียมตัวเองให้มีความรู้ที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาและเรียนรู้หลักในการสร้างสัมพันธภาพ เพื่อให้เข้าถึงภายในจิตใจของชาวบ้าน รับฟังความคิดเห็นของชาวบ้าน ตลอดจนเข้าใจบทบาทและหน้าที่ของตน คือ การเป็นผู้กระตุ้นให้ชาวบ้าน เกิดแนวคิดในการพัฒนาทั้งตนเองและชุมชน และคอยสนับสนุนกิจกรรมต่าง ๆ

2. ระยะของการทำวิจัย (Research Phase)

การศึกษาชุมชน ขั้นนี้เป็นการศึกษาปัญหาและความต้องการของชุมชนควบคู่ไปกับการให้ความรู้แก่ชุมชน ในขั้นนี้ในการศึกษาชุมชนจะมีไม่ใช่เพียงการศึกษาเพื่อคัดเลือกชุมชน หากแต่เป็นการศึกษาที่ลึกกว่าในระดับแรก คือ การประเมินถึงศักยภาพและทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชน เพื่อดูขีดความสามารถของชุมชนนั้น มาประกอบกับข้อมูลเดิม กล่าวได้ว่า ขั้นตอนนี้จะเป็นการศึกษาวิเคราะห์ชุมชน และให้การศึกษาแก่ชุมชน (Community Education Participation) พร้อมกันไป โดยเน้นกระบวนการเรียนรู้ด้วยการฝึกปฏิบัติ โดยการอภิปรายปัญหา แลกเปลี่ยนความคิดเห็นกับครูซึ่งสามารถนำเทคนิค PAR ในการระดมความคิดเห็นของทั้งระดับบุคคลและระดับกลุ่มมาประเมินปัญหา

การวิเคราะห์ปัญหาของชุมชน ในขั้นตอนนี้อาจจะควบคู่กับการศึกษาชุมชนได้ เนื่องจากเมื่อนักวิจัย นักพัฒนา และชาวบ้าน ได้รวมตัวเพื่อเข้ามามีส่วนร่วมแสดงความคิดเห็น ต่อความสามารถ ศักยภาพ และทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชนแล้วก็จะทำการวิเคราะห์ถึงปัญหาที่เกิดขึ้น ในชุมชนที่ต้องเร่งหาทางแก้ไข นักวิจัย และนักพัฒนา จะต้องพยายามกระตุ้นให้ชาวบ้าน แสดงความคิดเห็นออกมา เนื่องจากเป็นผู้ที่รู้ถึงสถานการณ์ของปัญหามากที่สุด

การพิจารณาความเหมาะสมและความเป็นไปได้ของโครงการ (Project Appraisal and Identification) ชาวบ้าน และนักวิจัยจำเป็นต้องพิจารณาร่วมกันว่าปัญหาใดเร่งด่วน และจะแก้ไข ด้วยวิธีใดจึงจะเหมาะสม การพิจารณาความเหมาะสมของโครงการอาจพิจารณาในด้านความคุ้มค่า ความเหมาะสมกับพื้นที่

3. ระยะของการจัดทำแผน (Planning Phase) เป็นกระบวนการตัดสินใจร่วมกัน เพื่อคัดเลือกกิจกรรมที่จะต้องดำเนินการ เป็นกิจกรรมที่ในชุมชนได้เข้ามามีส่วนร่วมทุกขั้นตอน ซึ่งต้องมีการกำหนดวัตถุประสงค์ ระบุกิจกรรม/ ขั้นตอนการดำเนินงานต่าง ๆ ให้ชัดเจน กำหนด หน้าที่ความรับผิดชอบของสมาชิกแต่ละคนในการดำเนินกิจกรรม

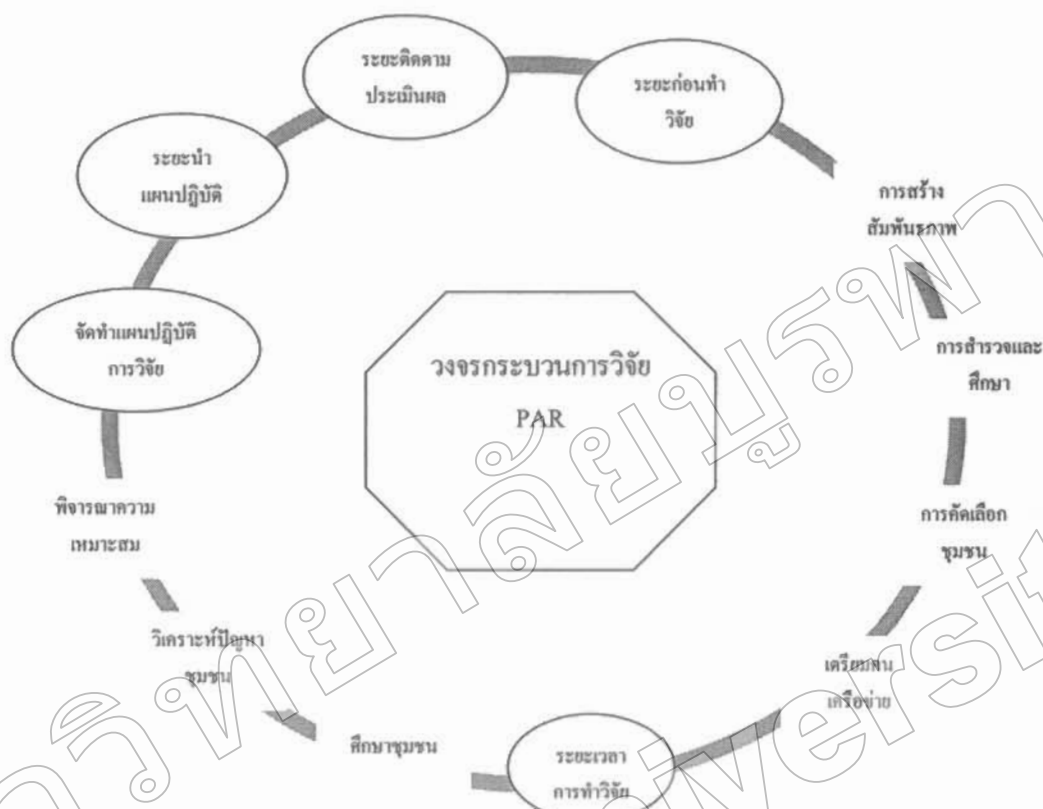
4. ระยะการนำแผนไปปฏิบัติ (Implementation Phase) ในการปฏิบัติตามแผนที่กำหนดไว้ ควรจะต้องมีแกนนำหรือกลุ่มในชุมชนเป็นกลุ่มทำงาน ซึ่งเป็นกลุ่มที่สมาชิกในชุมชนให้การยอมรับ โดยกลุ่มทำงานหรือกลุ่มแกนนำนี้อาจเป็นกลุ่มหรือองค์กรที่มีอยู่ในชุมชนซึ่งมีความเหมาะสม สอดคล้องกับวัตถุประสงค์หรือลักษณะของงาน

5. ระยะติดตามและประเมินผลการปฏิบัติงาน (Monitoring and Evaluation Phase)

การติดตามและประเมินผลเป็นกิจกรรมที่จำเป็นและขาดไม่ได้ ซึ่งการติดตามผล หมายถึง การตรวจสอบของชาวบ้าน ว่างานหรือกิจกรรมที่ได้เริ่มทำไปนั้นสามารถดำเนินไปได้อย่างต่อเนื่อง/เหมาะสมหรือไม่ เป็นไปตามแผนงานที่กำหนดไว้หรือไม่ เป็นไปตามวัตถุประสงค์ไว้มากน้อย

เพียงใด มีอะไรบ้างที่จะต้องแก้ไข มีปัญหาอุปสรรคอย่างไรหรือไม่ เพื่อที่จะได้มีการแก้ไขหรือปรับเปลี่ยนวิธีการให้เหมาะสมทันการ ซึ่งเป็นการติดตามและประเมินผลโดยสมาชิกของชุมชน สำหรับกลไกในการติดตามประเมินผลนั้น อาจจะเป็นทั้งในรูปแบบที่มีการกำหนดเวลา วิธีการ หรือมีแบบฟอร์มเพื่อใช้ในการตรวจสอบงานอย่างเป็นระบบเพื่อเป็นแนวทางให้ครูได้นำไปใช้ หรือเป็นการติดตามประเมินผล โดยการจัดกลุ่มอภิปรายถึงกระบวนการดำเนินงานเพื่อหาข้อบกพร่อง

การแบ่งขั้นตอนการดำเนินการวิจัยปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วมออกเป็นขั้นตอนดังกล่าว ข้างต้น สุริยา วีรวงศ์ (2544, หน้า 60) กล่าวว่าไว้ว่า เป็นการปรับเพื่อให้เกิดความชัดเจนและเป็นแนวทางในการพิจารณาทบทวนการดำเนินงานในแต่ละระยะของโครงการ แต่ในทางปฏิบัติแล้ว ขั้นตอนเหล่านี้อาจมีระยะเวลาการดำเนินงานคาบเกี่ยวกัน หรือกระทำไปพร้อม ๆ กัน บางครั้งอาจต้องเริ่มขั้นตอนหนึ่งก่อนแล้วจึงจะเริ่มขั้นตอนต่อไปได้ และบางครั้งอาจต้องย้อนกลับไปทำขั้นตอนต้น ๆ ใหม่ เพราะกระบวนการทำงานวิจัยและพัฒนาร่วมกับชาวบ้าน โดยเฉพาะในรูปแบบที่เป็นการสร้างเสริมและสนับสนุนให้ชุมชนเข้มแข็งนั้น ไม่สามารถที่จะทำให้สำเร็จเป็นขั้นตอนภายในระยะเวลาอันรวดเร็วได้เนื่องจากมีเงื่อนไขหลายประการ โดยเฉพาะในด้านความพร้อม ความเข้าใจปัญหา ดังนั้น กระบวนการทำงานและวิจัยและพัฒนาโดยเน้นหลักการพัฒนาโดยชาวบ้าน มีส่วนร่วมนั้น ก็คือ กระบวนการเรียนรู้ไปพร้อม ๆ กันระหว่างนักวิชาการ นักวิจัย ในการที่จะร่วมมือและประสานการทำงานพัฒนาไปด้วยกัน

ภาพที่ 2-3 แผนภูมิวงจรกระบวนการวิจัย PAR (ปรีชาติ วลัยเสถียร, 2543)

สรุปได้ว่า กระบวนการวิจัยแบบมีส่วนร่วมมีอยู่ด้วยกัน 5 ระยะ ได้แก่ ระยะก่อนทำวิจัย ระยะเวลาทำการวิจัย จัดทำแผนปฏิบัติการวิจัย ระยะนำแผนไปปฏิบัติ และระยะติดตามและประเมินผล แต่ละขั้นตอนของการปฏิบัติตามกระบวนการจะเห็นว่าทั้ง 3 ฝ่ายนั้นได้มีส่วนร่วมช่วยกัน ไม่ว่าจะเป็นการวิเคราะห์ปัญหา ดำเนินตามแผน หรือแม้แต่การติดตามประเมิน ซึ่งการดำเนินงานอาจคาบเกี่ยวกัน หรือกระทำไปพร้อม ๆ กัน บางครั้งอาจต้องเริ่มขั้นตอนหนึ่งก่อนแล้วจึงจะเริ่มขั้นตอนต่อไปได้ แต่ทั้งหมดของกระบวนการแบบมีส่วนร่วมเน้นให้มีการพัฒนาเรียนรู้ไปพร้อม ๆ กัน ระหว่างชาวบ้าน นักวิชาการและนักวิจัย ในการที่จะร่วมมือและประสานการทำงานพัฒนาไปด้วยกัน

เทคนิคหรือเครื่องมือการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพที่มีเทคนิคในการดำเนินงานอย่างเป็นระบบ ด้วยการทำความเข้าใจกับกลุ่มชุมชน ชีวิตชุมชน โดยอาศัยวิธีการหลากหลายประการ เพื่อให้ได้มาซึ่งความหมาย (Meaning) ของสิ่งแวดลอมในชุมชนนั้น

ผู้วิจัยจะต้องเลือกชุมชนหรือสนามที่ต้องการศึกษา เพื่อให้ได้มาซึ่งคำตอบตามกระบวนการจากปรากฏการณ์นั้น ผู้วิจัยต้องทำความเข้าใจกับสิ่งต่าง ๆ ในชุมชน โดยอาศัยชุมชนช่วยอธิบายหรือช่วยให้ความหมายของสิ่งต่าง ๆ อย่างถี่ถ้วน แต่อย่างไรก็ดี ผู้วิจัยต้องศึกษาจากเอกสารที่มีผู้ศึกษาไว้แล้วและเอกสารที่รวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับชุมชนนั้น นอกจากนี้ ยังเน้นการเก็บข้อมูลจากการใช้เทคนิคการสนทนากลุ่ม (Focus Group Interviewing) สัมภาษณ์และการสังเกตแบบมีส่วนร่วม

การสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participant Observation) การสังเกต เป็นอีกวิธี เทคนิคหนึ่งของการวิจัยหรือการศึกษาดัง ๆ เพื่อรวบรวมข้อมูล ข้อเท็จจริงสำหรับการวิเคราะห์ข้อมูลที่ต้องการ ซึ่งเป็นประเด็นที่เกี่ยวข้องกับปัญหาการวิจัย (การวิจัยปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วมมักจะใช้การสังเกตแบบมีส่วนร่วมในการเก็บรวบรวมข้อมูล ซึ่งการสังเกตวิธีนี้ ผู้สังเกตจะเข้าไปร่วมอยู่ด้วยในหมู่ผู้ถูกสังเกต และทำกิจกรรมต่าง ๆ ร่วมกัน ซึ่งการเข้าไปมีส่วนร่วมกับผู้ถูกสังเกตนี้อาจเป็นในลักษณะของการเข้าไปร่วมโดยสมบูรณ์ (Complete Participant) ดังนี้

การเข้าไปร่วมโดยสมบูรณ์ ผู้สังเกตจะเป็นสมาชิกผู้หนึ่งของกลุ่ม ร่วมในกิจกรรมทุกอย่างเป็นไปตามธรรมชาติ เข้าถึงทุกเหตุการณ์หรือทุกสถานการณ์ ผู้ถูกสังเกตมีกิจกรรมอะไร มีบทบาทอย่างไร ผู้สังเกตก็มีกิจกรรมหรือบทบาทเช่นเดียวกันนั้น การเข้าไปร่วมโดยสมบูรณ์นี้ ผู้ถูกสังเกตจะไม่รู้ตัวเลยว่า กำลังถูกสังเกตพฤติกรรม

การเข้าไปร่วมไม่สมบูรณ์ ผู้สังเกตจะเข้าร่วมและมีส่วนร่วมในกิจกรรมบ้างตามที่เห็นสมควร เพื่อสร้างความสัมพันธ์ระหว่างผู้ถูกสังเกตให้เกิดความสนิทสนมคุ้นเคยกับผู้ถูกสังเกต จะรู้ตัวว่ากำลังถูกสังเกต การสังเกตแบบนี้นิยมใช้กันมากในการศึกษาชุมชน

สรุปได้ว่าเทคนิคหรือเครื่องมือที่จะใช้ในกระบวนการวิจัยแบบมีส่วนร่วมนี้ ต้องอาศัยการใช้เครื่องมือที่หลากหลาย ไม่ว่าจะเป็นการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก การสนทนากลุ่ม การสังเกตแบบมีส่วนร่วม เพื่อให้ได้มาซึ่งข้อมูลที่ต้องการ

ตารางที่ 2-3 เปรียบเทียบคุณลักษณะของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมกับการวิจัยแบบดั้งเดิม (พันธ์ทิพย์ รามสูตร, 2540, หน้า 60 - 63)

ประเด็นเปรียบเทียบ	การวิจัยแบบดั้งเดิม	การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม
รูปแบบ	เป็นพิมพ์เขียวที่กำหนดให้	เน้นกระบวนการที่ปรับเปลี่ยนได้ตามสถานการณ์
อุดมการณ์/ปรัชญา	เน้นกลุ่มคนชั้นสูง	เน้นกลุ่มคนที่ด้อยโอกาสในสังคม
จุดมุ่งหมาย	ไม่ผูกพัน ทำให้ได้ข้อมูลเพื่อตอบปัญหาการวิจัย	มีพันธกรณีระหว่างนักวิจัยกับชาวบ้านที่จะร่วมกันเพื่อสิทธิของมนุษย์
กรอบการวิจัย	กำหนดโดยนักวิจัยขององค์กร	กำหนดโดยประชาชนในพื้นที่
จุดเน้น	วัตถุ เน้นการสร้างสิ่งของ	เริ่มที่คนเป็นหลัก ทำให้คนมีคุณค่า สร้างความภาคภูมิใจและกำลังใจ
เป้าหมาย	กำหนดไว้ล่วงหน้า	ปรับเปลี่ยนตามความต้องการของท้องถิ่นตามเงื่อนไขความเหมาะสม
ยุทธวิธี	การวางแผนที่อ้างว่าชาวบ้านไม่สามารถวางแผนเองได้	เน้นการมีส่วนร่วม เชื่อมั่นในความสามารถในการเรียนรู้ของคน
วิธีการ	เข้มงวดรัดกุม เน้นหลักการวิจัยเชิงปริมาณ มองมิติชุมชนที่ศึกษา และใช้เทคโนโลยีหรือระเบียบวิธีการขั้นสูง	เรียบง่าย ใช้วิธีการที่ชาวบ้านรู้จักและถนัด มองชุมชนอย่างเป็นองค์รวม และใช้เทคโนโลยีชาวบ้าน
การวิเคราะห์สถานการณ์	เน้นการย่อส่วน (Reductionism)	การมององค์รวม (Holistic Approach)
รูปแบบการพัฒนา	ควบคุม ชี้นำและให้แรงจูงใจเป็นวัตถุ เน้นการทำงานตามแผนและส่งเสริมวัฒนธรรมการพึ่งพา	ปลดปล่อย สร้างกำลังใจอำนาจในการคิดและต่อรองให้สำเร็จในสิ่งที่ได้กระทำ โดยมีแรงจูงใจคือความภูมิใจในศักดิ์ศรีของตน และเป็นการส่งเสริมวัฒนธรรมการพึ่งพาตนเอง

ตารางที่ 2-3 (ต่อ)

ประเด็นเปรียบเทียบ	การวิจัยแบบดั้งเดิม	การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม
มองชาวบ้าน	เป็นผู้รับประโยชน์จากความสำเร็จของโครงการวิจัย	เป็นผู้ทำประโยชน์ เป็นผู้ลงมือกระทำ โครงการสำเร็จ และมีส่วนร่วม
ผลลัพธ์ (Output)	เน้นวัตถุที่เป็นผลิตผลของโครงการ เช่น รั้ว ถนน อาคารเป็นต้น	ไม่เน้นวัตถุ แต่เน้นความสามารถของชุมชน เน้นการเรียนรู้ ความพอใจ ความหลากหลาย กำลังใจและแรงใจของประชาชน

ประโยชน์ที่ได้รับจากการวิจัยปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม

1. ชาวบ้าน ประชาชน ผู้ด้อยโอกาสจะค้นคว้า ได้รับการศึกษามากขึ้น สามารถคิดและวิเคราะห์เหตุการณ์ต่าง ๆ ได้อย่างถูกต้อง มีความเชื่อมั่นในทางที่จะให้ความร่วมมือกันในการดำเนินกิจกรรมทั้งทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองเพื่อก่อให้เกิดประโยชน์ต่อตนเองและชุมชน
2. ชาวบ้าน ประชาชนได้รับการแก้ไขปัญห ผู้ด้อยโอกาสมีโอกาสมากขึ้น การจัดสรรทรัพยากรต่าง ๆ มีการกระจายอย่างทั่วถึงและเป็นธรรมรวมทั้งข้อมูลข่าวสารที่ส่งผลให้คุณภาพชีวิตของคนในชุมชนดีขึ้น
3. ประชาชนมีการเผยแพร่พลังความรู้อีกขึ้น จึงมิใช่การค้นหาปัญหาและการแก้ปัญหาเท่านั้น แต่เป็นกระบวนการกระตุ้นให้ประชาชนมีการกระทำต่อปัญหาเหล่านั้น ทำให้ประชาชนมีโอกาสเปลี่ยนแปลงไปในทิศทางที่ดีขึ้น เกิดการเรียนรู้การแก้ปัญหาและเพิ่มพูนความรู้ให้พร้อมที่จะเผชิญกับปัญหาที่ยากไปกว่านี้
4. ผลงานการวิจัยสามารถนำมาใช้ประโยชน์ได้ทันที เพราะได้ทดลองปฏิบัติ การหรือกระทำกิจกรรมหรือโครงการ โดยอาศัยหลักการมีส่วนร่วมจากทุก ๆ ฝ่ายในชุมชน โดยเฉพาะคณะนักวิจัย ผู้นำชุมชนหรือแกนนำชุมชน ตลอดจนส่วนต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง สิ่งที่ได้รับจะก่อให้เกิดความร่วมมือการผนึกกำลังร่วมกัน โดยที่ประชาชนก็รู้สึกว่าเป็นผู้ร่วมคิด ร่วมวางแผน ร่วมตัดสินใจปฏิบัติการ ในที่สุดจะทำให้เขารู้สึกเป็นเจ้าของ (Sense of Belonging) รวมทั้งเป็นเจ้าของกิจกรรมและโครงการที่ดำเนินการด้วย

สรุปได้ว่า ประโยชน์ที่จะได้รับจากกระบวนการวิจัยแบบมีส่วนร่วมนี้ จะทำให้ชาวบ้านได้รับการศึกษามากขึ้น สามารถคิดและวิเคราะห์เหตุการณ์ต่าง ๆ ได้อย่างถูกต้อง มีความเชื่อมั่นในทางที่จะให้ความร่วมมือกันในการดำเนินกิจกรรม ได้รับการแก้ไขปัญหามีโอกาสเปลี่ยนแปลงไปในทิศทางที่ดีขึ้น เกิดการเรียนรู้การแก้ปัญหา และผลจากการวิจัยสามารถนำมาใช้ประโยชน์ได้ทันที

การวิจัยแบบผสมผสานวิธีการ

เป็นการออกแบบการวิจัยที่ผสมผสานวิธีการรวบรวมและวิธีการวิเคราะห์ข้อมูลหลักฐานทั้งเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพเข้าด้วยกัน ในกระบวนการผสมผสานวิธีนี้ นักวิจัยต้องพิจารณาสิ่งสำคัญ 3 ประการ คือ การให้ลำดับความสำคัญ (Priority) ลำดับเวลา (Sequence) และขั้นตอนการผสมผสานหรือบูรณาการ (Stages of Mix or Integration) ซึ่งจำแนกการออกแบบการวิจัยแบบผสมผสานวิธี เป็น 2 ประเภท คือ การออกแบบการวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Action Research Design) และการออกแบบการวิจัยและพัฒนา (Research and Development Design) (องอาจ นัยพัฒน์, 2551, หน้า 15)

การรายงานผลการศึกษาทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องในงานวิจัยแบบผสมผสานวิธีการเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพ โดยทั่วไปจะมีลักษณะผสมผสานระหว่างแนวการเขียนที่ใช้ในงานวิจัยเชิงปริมาณ ภายใต้ตรรกะหรือการใช้เหตุผลแบบนิรนัย และแนวทางการเขียนที่ใช้ในการวิจัยเชิงคุณภาพ ที่อยู่ภายใต้ตรรกะ แบบอุปนัยสนับสนุนสาระสำคัญในประเด็นต่าง ๆ

ตารางที่ 2-4 ประเภทของการออกแบบการวิจัยที่สำคัญ

แบบเชิงปริมาณ		แบบผสมผสาน	แบบเชิงคุณภาพ
การทดลอง	ไม่ใช้การทดลอง	เชิงปริมาณและเชิงคุณภาพ	
การทดลองแท้	การสำรวจ	การวิจัยและพัฒนา	การสรรค์สร้างทฤษฎีฐานราก
กึ่งการทดลอง		การวิจัยปฏิบัติการ	การศึกษาเฉพาะกรณี

การวิจัยแบบผสมเชิงปริมาณกับเชิงคุณภาพ

การผสมผสานระหว่างการวิจัยเชิงปริมาณ กับ การวิจัยเชิงคุณภาพมีลักษณะที่เป็นพัฒนาการของการวิจัย วิธีการวิจัยแบบผสมเริ่มพัฒนาการจากวิธีการเดี่ยว (Mono Method) สู่วิธีการผสม (Mixed Method) และรูปแบบผสม (Mixed Model) ในที่สุดโดยมีสาระสำคัญ คือ

วิธีที่ 1 เริ่มต้นด้วยวิธีเชิงคุณภาพแล้ว ดำเนินการด้วยวิธีการเชิงปริมาณ แล้วกลับไปใช้เชิงคุณภาพอีก วิธีเชิงคุณภาพใช้เพื่อสำรวจ กำหนดความคิด สมมุติฐาน และตัวแปร ที่อยู่ในกรอบความคิดของนักวิจัย ซึ่งทำได้โดยใช้การสังเกต สัมภาษณ์ หรือ Focus Group จากความคิดรวบยอดที่ได้จากการศึกษาส่วนของเชิงคุณภาพนี้ สามารถศึกษาต่อได้ด้วยวิธีการเชิงปริมาณและทำการทดสอบสมมุติฐาน จากนั้นอาจเชื่อมโยงผลขั้นสุดท้ายกับสภาพที่เป็นจริง ด้วยวิธีการเชิงคุณภาพ

วิธีที่ 2 ใช้วิธีเชิงปริมาณในขั้นแรก และตามด้วยวิธีการเชิงคุณภาพ ผลจากการศึกษาเชิงปริมาณ ใช้เป็นจุดเริ่มต้นสำหรับส่วนที่เป็นเชิงคุณภาพต่อไป Padgett (1998 อ้างถึงใน งามทองทิพย์, 2551, หน้า 15) เห็นว่าการศึกษาเชิงปริมาณจำนวนมากสามารถใช้ประโยชน์จากการวิเคราะห์เชิงคุณภาพ วิธีการเชิงคุณภาพสามารถตอบคำถามบางคำถามที่ไม่อาจตอบได้ โดยการศึกษาเชิงปริมาณดังตัวอย่างการศึกษาเชิงปริมาณที่ใช้การวิเคราะห์ถดถอยพหุคูณ นักวิจัยพบว่ามีส่วนของความแปรปรวนที่ไม่อาจอธิบาย เช่น คะแนนการสอบเข้าศึกษากับความสำเร็จในการศึกษาระดับบัณฑิตศึกษา มีค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์ .50 ซึ่งแสดงว่า เพียง 25 เปอร์เซ็นต์ของความแปรปรวนทั้งหมดของความสำเร็จในการศึกษาระดับบัณฑิตศึกษาเท่านั้น ที่อธิบายได้ โดยคะแนนสอบเข้า ขณะที่ 75 เปอร์เซ็นต์ไม่สามารถอธิบายได้ จุดนี้ อาจใช้วิธีการคุณภาพแสวงหาว่าจะยังมีตัวแปรใดอีกบ้างที่มีบทบาทร่วมในการอธิบายดังกล่าวซึ่งอาจศึกษาเอกสารเพิ่มเติม สัมภาษณ์เจาะลึก หรือ Focus Group

วิธีการที่ 3 ของการวิจัยหวัวิธี คือ ดำเนินการไปพร้อมกันทั้งวิธีการเชิงปริมาณ และวิธีการเชิงคุณภาพ โดยที่ในช่วงใดที่เชิงปริมาณเด่น เชิงคุณภาพก็ลดบทบาทลงไป ถ้าเชิงคุณภาพเด่นเชิงปริมาณก็ลดบทบาทลง

จากที่กล่าวมาจะเห็นว่า พัฒนาการของการใช้วิธีการวิจัยนั้น เริ่มตั้งแต่ Mono Method Study ถึง Mixed Method Study จนถึง Mixed Model Study ซึ่งมีความซับซ้อนและใช้ระเบียบวิธีขั้นสูงยิ่งขึ้น การวิจัยในโครงการวิจัยแม่บท: การวิจัยและพัฒนาระบบพฤติกรรมไทย นั้น แม้จะยึดวิธีการของเชิงปริมาณเป็นสำคัญ แต่ได้มีกระบวนการรวมเอาเชิงคุณภาพไว้ด้วยในบางช่วง (Phase) ของการวิจัย เช่น ช่วงการกำหนดปัญหาของการวิจัย การสร้างกรอบแนวคิดจากการประมวลเอกสาร รวมถึงในขั้นของการเพื่อสรุป ตีความ (หลังวิเคราะห์ด้วยวิธีการเชิงปริมาณ) อย่างไรก็ตามอาจมีการนำวิธีการเชิงคุณภาพมาเสริมอย่างเป็นรูปธรรมได้ในช่วงของการเก็บรวบรวมและวิเคราะห์ข้อมูล หรือช่วงอื่น ๆ เพื่อให้เกิดประสิทธิภาพ ประสิทธิผลของการวิจัยยิ่งขึ้น (โกศล มีคุณ, 2551, หน้า 3 - 9)

สภาพทั่วไปของโรงเรียนปริชาณศาศน์ จังหวัดชลบุรี

ข้อมูลทั่วไปของโรงเรียน

โรงเรียนปริชาณศาศน์เป็นโรงเรียนคาทอลิกประเภทสามัญศึกษา ปัจจุบันตั้งอยู่เลขที่ 342/3 ถนนเจดจันจค์ ตำบลบางปลาสร้อย อำเภอเมือง จังหวัดชลบุรี ก่อตั้งครั้งแรกปี พ.ศ. 2474 และครั้งที่สอง เมื่อวันที่ 17 พฤษภาคม พ.ศ. 2498 ผู้รับใบอนุญาตคือ บาทหลวงวัชรินทร์ สมานจิต ผู้จัดการคือ ชิสเตอร์จำเนียร บุญทัน จัดการศึกษาเป็น 2 ระดับคือ

1. ระดับการศึกษาขั้นพื้นฐาน : การศึกษาปฐมวัย มีบุคลากรครูจำนวน 41 คน นักเรียนจำนวน 825 คน

2. ระดับการศึกษาขั้นพื้นฐาน: ประถมและมัธยมศึกษา จำแนกเป็น

1.1 ประถมศึกษามีบุคลากรครูจำนวน 84 คน นักเรียนจำนวน 2,123 คน

1.2 มัธยมศึกษา มีบุคลากรครูจำนวน 28 คน นักเรียนจำนวน 662 คน

ปรัชญาของโรงเรียน ความดี ศักดิ์ศรี สัจจะ

คติพจน์ ความรู้ คู่คุณธรรม นำวินัย

คำขวัญ ประพฤติดี มีปัญญา พัฒนาจิตใจ

สีประจำโรงเรียน ขาว – เหลือง

ขาว หมายถึง ความบริสุทธิ์สดใส ความซื่อสัตย์สุจริต

เหลือง หมายถึง ความสว่าง เจิดจ้าในสติปัญญา และความมีสง่าราศรี

วิสัยทัศน์

1. บริหารจัดการศึกษาดีคุณภาพเด่น

2. เน้นคุณก้ำวัฒนธรรมองค์กร

3. สะท้อนจิตตารมณ์พระวรสาร

4. ชุมชนร่วมพัฒนา ทรัพยากรมนุษย์

5. หลักสูตร เทคโนโลยีสารสนเทศก้าวหน้า

ภารกิจ

พัฒนาคุณภาพสถานศึกษาด้านบริหารจัดการ

1. พัฒนาคุณภาพผู้บริหาร ครู และผู้เรียนพัฒนาคุณภาพความสัมพันธ์ชุมชน

2. พัฒนาคุณภาพด้านเทคโนโลยี สารสนเทศ และเทคโนโลยีเพื่อการจัดการเรียนรู้

3. พัฒนาคุณภาพด้านหลักสูตรและงานวิชาการ

4. พัฒนาคุณภาพด้านเอกลักษณ์โรงเรียนคาทอลิก

5. พัฒนาคุณภาพด้านระบบงบประมาณและการเงิน

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

งานวิจัยในประเทศ

ณัฐพร ศตากรณ์ (2540, บทคัดย่อ) ได้ศึกษาองค์ประกอบความมีวินัยในตนเองของนักเรียนทหารและพลเรือน กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการศึกษาเป็นนักเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้า ชั้นปีที่ 1-5 จำนวน 508 นาย และนิสิตนักศึกษาคณะรัฐศาสตร์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ จำนวน 522 คน รวมทั้งสิ้น 1,030 คน ผลการศึกษาพบว่า องค์ประกอบความมีวินัยในตนเอง ของกลุ่มตัวอย่างนักศึกษาพลเรือนมี 6 องค์ประกอบ คือ การปฏิบัติตามกฎระเบียบของสังคม ความเชื่อมั่นในตนเอง ความรับผิดชอบ ความตั้งใจจริง ความเป็นผู้นำและความอดทน มีค่าแปรปรวนสะสมเท่ากับ 54.2% 48.7% และ 43.2% ตามลำดับ

จิตตานันท์ ดิกุล (2545) ศึกษาปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อความมีวินัยในตนเองของนักศึกษาระดับปริญญาตรีพบว่า ความมีวินัยในตนเองของนักศึกษากลุ่มสาขาวิชาวิศวกรรมศาสตร์ และสาขารัฐศาสตร์อยู่ในระดับสูง กลุ่มสาขาวิชาเทคโนโลยีการเกษตร และเทคโนโลยีสารสนเทศอยู่ในระดับปานกลาง

โกนีย์ วงศ์สุธา (2546, บทคัดย่อ) ได้ศึกษาการพัฒนาดิจิทัลเสริมสร้างวินัยในตนเองของนักเรียน ประกอบด้วยผู้บริหาร โรงเรียน 1 คน คณะครู โรงเรียนบ้านโพธิ์สง่า 6 คน นักเรียน ชั้น ป.1 - 6 จำนวน 158 คน ผู้ปกครองนักเรียน จำนวน 158 คน รวมทั้งสิ้น 316 คน พบว่า นักเรียนมีวินัยในตนเองอยู่ในระดับปานกลาง จากการสังเกตของครู แบบสอบถามนักเรียน และแบบสอบถามผู้ปกครอง มีคะแนนเฉลี่ย 3.01 , 2.86 และ 2.73 ตามลำดับ จากผลการศึกษาค้นคว้าแสดงให้เห็นว่า การพัฒนาดิจิทัลเสริมสร้างวินัยในตนเองโดยการสร้างคู่มือและการจัดกิจกรรมเพื่อสนับสนุน ความคงอยู่ของวินัยในตนเองของนักเรียนเป็นกิจกรรมที่ก่อให้เกิดประสิทธิผล

วัฒนา บันเทิงสุข (2546, หน้า 118 - 128) ได้วิจัยเรื่องการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมของประชาชนในกระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านการใช้สมุนไพรในชุมชนบ้านชาดดับเต่าจังหวัดระยอง โดยมีวัตถุประสงค์การวิจัยเพื่อศึกษาปัญหา หารูปแบบและข้อสรุปเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของประชาชนในกระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านการใช้สมุนไพร โดยใช้เทคนิควิธีการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ประเด็นของการศึกษาเกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วมในการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น การฟื้นฟู การอนุรักษ์ และกระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญา โดยศึกษากับบุคคลหลักในชุมชน จำนวน 59 คน ผลการวิจัยปรากฏว่า จุดอ่อนของชุมชน คือ ผู้นำไม่ได้ให้ความสำคัญกับภูมิปัญญาท้องถิ่น และการปฏิบัติงานเอื้อต่อการพัฒนาชุมชนได้น้อย ประชาชนขาดแรงจูงใจในการพัฒนางานภูมิปัญญา และไม่มีรูปแบบการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นของตนมาดำเนินการหารายได้ จุดแข็งของชุมชนคือ มีทรัพยากรที่เป็นสมุนไพร

หลายชนิดมีเอกลักษณ์อาหารจากภูมิปัญญาท้องถิ่น ครัวภูมิปัญญาท้องถิ่นมีหลายกลุ่ม มีพื้นที่และแหล่งน้ำที่เอื้อต่อการพัฒนาการเกษตร สำหรับการวิจัยครั้งนี้ชุมชนได้เสนอให้นำทุนในชุมชนที่ประกอบด้วยครัวภูมิปัญญา ผลผลิตที่เป็นเอกลักษณ์ด้านสมุนไพรมาพัฒนา โดยนำสมุนไพรกะทือ มาทำอาหาร เพื่อเป็นตัวแทนในการสร้างปรากฏการณ์ จนได้รูปแบบเบื้องต้นของมีส่วนร่วมของประชาชนในกระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านการใช้สมุนไพรในชุมชนบ้านชาดทับเต่า จังหวัดระยองอันประกอบด้วยการดำเนินการหลัก 15 ประการ คือ 1) รวบรวมผู้สนใจที่มีแนวคิดเดียวกันและเอื้อกันมากที่สุด 2) เลือกกิจกรรมที่ปฏิบัติง่าย ใช้ทุนน้อยมาเป็นสื่อสร้างการมีส่วนร่วมของประชาชน 3) สำรวจตลาดผู้บริโภคเพื่อหาความเป็นไปได้ของการผลิต 4) มีระเบียบการทำงานของกลุ่ม 5) มีกลุ่มเป้าหมายที่รองรับผลผลิตที่ชัดเจน 6) ทุกคนที่ทำงานต้องรู้และเข้าใจสรรพคุณของผลิตภัณฑ์ 7) แบ่งหน้าที่ความรับผิดชอบโดยให้สมาชิกเลือกงานเอง 8) เลือกสถานที่ที่สะดวกและเอื้อต่อการทำงานของสมาชิก 9) เริ่มงานจากจำนวนน้อยแล้วค่อยขยายตามความต้องการของผู้บริโภค 10) มีการประเมินผลการปฏิบัติงานและผลผลิตที่ตรงประเด็น 11) ให้ความสำคัญและความเสมอภาคกับทุกคน 12) เมื่อพบปัญหาต้องสามารถปรับเปลี่ยนวิธีการได้ทันที 13) หลีกเลี่ยงความขัดแย้งในกลุ่มและบุคคลที่เกี่ยวข้องทุกระดับ 14) พัฒนาปรับปรุงงานให้มีความสม่ำเสมอทั้งคุณภาพและปริมาณ สอดคล้องกับความต้องการของผู้บริโภค 15) มีการสร้างขวัญกำลังใจที่ส่งเสริมการมีส่วนร่วมของทุกกลุ่ม ผลที่ได้รับจากกระบวนการวิจัยปรากฏว่า กลุ่มที่ดำเนินการผลิตด้วยกระบวนการดังกล่าวสามารถดำเนินการบริหารจัดการพัฒนางานได้อย่างต่อเนื่อง ส่งผลให้ชุมชนมีส่วนร่วมในกระบวนการสร้างงาน มีความสัมพันธ์ที่ดีต่อกันและมีรายได้เพิ่มขึ้น

ทวี ศรีสวัสดิ์ (2547, บทคัดย่อ) ได้ศึกษาการดำเนินงานพัฒนาวิสัยในตนเองของนักเรียนโรงเรียนภูวิทยา อำเภอโนนแดง จังหวัดนครราชสีมา ซึ่งมีกลุ่มผู้ร่วมศึกษาค้นคว้า จำนวน 5 คน กลุ่มเป้าหมาย จำนวน 163 คน กลุ่มผู้ให้ข้อมูล จำนวน 12 คน ผลการวิจัยพบว่าการดำเนินงานพัฒนาวิสัยในตนเองของนักเรียน ตามกรอบการศึกษาค้นคว้า 2 ด้าน คือ วิสัยด้านการแต่งกาย และวิสัยด้านความสะอาด สามารถบรรลุตามกรอบการศึกษาและมีข้อเสนอแนะ คือ ควรนำกลยุทธ์หรือกิจกรรมที่หลากหลายนำมาพัฒนาวิสัยของนักเรียนและให้เวลาเพียงพอต่อการดำเนินกิจกรรม มีการกำกับ ติดตาม นิเทศ การดำเนินงานอย่างต่อเนื่องมีความสม่ำเสมอในวิธีปฏิบัติและปฏิบัติให้ครบทุกคน

ศ.ต.ท.จรัญ ชูชื่น (2547, บทคัดย่อ) ศึกษาการจัดกิจกรรมเพื่อพัฒนาความมีวินัยในตนเองของนักเรียนช่วงชั้นที่ 3 ผลการศึกษาค้นคว้า พบว่า ก่อนการจัดกิจกรรมพัฒนาวิสัยในตนเองของนักเรียน บุคลากร ที่รับผิดชอบงานปกครอง ขาดการวิเคราะห์ปัญหาพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสม

ของนักเรียน ไม่มีแผนงานหรือโครงการปฏิบัติที่ชัดเจนเกี่ยวกับการพัฒนาวินัยนักเรียน ขาดระบบการกำกับติดตาม บุคลากรไม่มีความตระหนักในปัญหาวินัยนักเรียน ทำให้การปฏิบัติงานด้านการพัฒนาวินัยนักเรียนขาดประสิทธิภาพ เพราะครูผู้สอนมีภาระงานการสอนและงานพิเศษอื่นมาก และนักเรียนไม่รักษาความสะอาดของห้องเรียน นักเรียนขาดความเป็นระเบียบไม่มีวินัยในการเข้าแถวและเข้าคิวและนักเรียนไม่มีวินัยด้านการแสดงความเคารพ ส่งผลต่อการจัดการเรียนการสอนและคุณภาพโดยรวมของโรงเรียน

สมบัติ ท้ายเรือคำ (2546, หน้า 43 - 51) ได้วิจัยเรื่อง การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเพื่อพัฒนาหลักสูตรการวิจัยเชิงปฏิบัติการในชั้นเรียนสำหรับครูสังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน โดยการวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อพัฒนาหลักสูตร การวิจัยเชิงปฏิบัติการในชั้นเรียน ซึ่งอาศัยการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมที่เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพเข้าไปพัฒนาทุกขั้นตอน กลุ่มผู้ร่วมพัฒนาหลักสูตรคือครูผู้สนใจร่วม จำนวน 7 คน ขั้นตอนการวิจัยประกอบด้วย 4 ขั้นตอนคือ 1) ศึกษาข้อมูลเบื้องต้นสำหรับพัฒนาหลักสูตร 2) ออกแบบหลักสูตรการวิจัยเชิงปฏิบัติการในชั้นเรียน 3) นำหลักสูตรไปทดลองใช้ 4) ประเมินผลการใช้หลักสูตร ผลการวิจัยพบว่า 1) งานวิจัยในชั้นเรียนที่ครูทำอยู่มีลักษณะการแก้ไขปัญหาวินัยในชั้นเรียนแต่ไม่เป็นระบบ และส่วนหนึ่งทำวิจัยเพื่อขอตำแหน่งให้สูงขึ้น ส่วนครูที่ไม่ทำวิจัยเพราะไม่มีความรู้เรื่องระเบียบวิธีวิจัย ไม่ได้ทำการวิเคราะห์ปัญหาในชั้นเรียน รวมทั้งขาดแหล่งเรียนรู้และผู้ให้คำปรึกษาด้านการวิจัย 2) องค์ประกอบต่าง ๆ ของหลักสูตรที่พัฒนาขึ้นประกอบด้วย หลักการ จุดมุ่งหมาย โครงสร้างเนื้อหา กิจกรรมการเรียนการสอน สื่อการเรียนการสอนและการวัดผลประเมินผล ที่ประเมินโดยครูที่ร่วมพัฒนาหลักสูตรและผู้เชี่ยวชาญที่มีความเหมาะสมสอดคล้องซึ่งกันและกันในระดับมาก 3) ครูมีความรู้ความเข้าใจในเนื้อหาหลักกระบวนการวิจัยเพิ่มมากขึ้น มีทักษะในการปฏิบัติการวิจัยตั้งแต่เริ่มต้นจนครบกระบวนการวิจัย รวมทั้งมีเจตคติที่ดีต่อการวิจัยเชิงปฏิบัติการในชั้นเรียนและเห็นคุณค่าและประโยชน์ของการวิจัยที่มีต่อการจัดการเรียนการสอนและการพัฒนาคุณลักษณะของผู้เรียน 4) ผลการประเมินรายงานวิจัยเชิงปฏิบัติการในชั้นเรียนของครูที่ร่วมพัฒนาหลักสูตรแต่ละคนมีความถูกต้องเหมาะสม โดยเฉลี่ยอยู่ในระดับมากครูที่ร่วมพัฒนาหลักสูตรยังมีความมั่นใจว่าสามารถทำวิจัยเชิงปฏิบัติการในชั้นเรียนต่อไปได้และสามารถสร้างเครือข่ายนักวิจัยในโรงเรียนได้

อัญชลี สว่างจิตร (2546) ใช้โปรแกรมฝึกทักษะชีวิตพัฒนาความมีวินัยในตนเองของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 พบว่า นักเรียนที่เข้ารับราชการฝึกทักษะชีวิต มีวินัยในตนเองสูงกว่านักเรียนที่ไม่ได้เข้าร่วมการฝึกทักษะชีวิต

ธนิศา ทองมีเหลือ และคณะ (2550) ได้ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยทางจิตสังคมกับการมีจิตสาธารณะของนิสิตระดับปริญญาตรี พบว่า ตัวแปรที่ส่งผลให้นิสิตมีจิตสาธารณะสูงที่สุด คือ ลักษณะมุ่งอนาคต เนื่องมาจากผู้ที่จะแสดงพฤติกรรมจิตสาธารณะขึ้น ย่อมเล็งเห็นแล้วว่าจิตสาธารณะมีประโยชน์อย่างมากต่อสังคมเพียงไร เพราะการที่บุคคลจะแสดงพฤติกรรมต่าง ๆ นั้น ย่อมผ่านการคิดและไตร่ตรองมาอย่างดีก่อน และลักษณะมุ่งอนาคตขึ้น ก็หมายถึงความสามารถของบุคคลในการคาดการณ์ไกลและเล็งเห็นถึงความสำคัญของการตัดสินใจที่จะเกิดขึ้นในอนาคต ด้วยเหตุนี้ หากบุคคลมีคุณสมบัติของลักษณะมุ่งอนาคตแล้วย่อมเป็นผู้ที่มองเห็นคุณค่าของจิตสาธารณะด้วย

งานวิจัยต่างประเทศ

เบอร์โรวิทซ์ (Berkowitz, 2006 อ้างถึงใน สุวัฒน์ ว่องวานิช และคณะ, 2549) เสนอว่า คุณลักษณะศึกษาเพื่อพัฒนาคุณลักษณะที่พึงประสงค์ไม่ควรใช้การเพิ่มโปรแกรมหรือกิจกรรมเข้าไปในโรงเรียน หากแต่ควรปรับเปลี่ยนวัฒนธรรมของโรงเรียนและการดำเนินชีวิต ในขณะที่ Michigan State University Extension (2005) ได้เสนอแนวทางการจัดคุณลักษณะศึกษาเพื่อพัฒนาจริยธรรมของเด็กและเยาวชนของมูลนิธิจริยธรรม โจเซฟีน (Josephine Institute of Ethics) โดยจัดเป็นโครงการต่าง ๆ ที่พัฒนาจริยธรรมต่าง ๆ ให้แก่เด็กและเยาวชนตามโรงเรียนและองค์กรต่าง ๆ ทั่วประเทศ โดยมีชุดกิจกรรมที่เรียกว่า "Character Counts" ที่ใช้ในการพัฒนาคุณลักษณะที่ดีของเด็กในช่วงอายุต่าง ๆ 5 ช่วง ได้แก่ 4 - 6 ปี, 6 - 9 ปี, 9 - 11 ปี และ 11 - 13 ปี และวัยรุ่น โดยมีคุณลักษณะที่สำคัญ 6 ประการ (Six Pillars of Character) ที่มุ่งสร้างเสริมให้เกิดกับนักเรียน ได้แก่ ความซื่อสัตย์ ความเคารพผู้อื่น ความรับผิดชอบ ความยุติธรรม การดูแลเอาใจใส่เกื้อกูล และความเป็นพลเมืองที่ดีอย่างไรก็ตาม

กอลาร์ (Gholar, 2006) ได้เสนอรูปแบบการพัฒนาคุณลักษณะที่พึงประสงค์ของเด็ก ผ่านการจัดประสบการณ์การเรียนรู้ให้กับเด็ก โดยจัดเป็นศูนย์คุณลักษณะศึกษา เพื่อการศึกษาและสร้างกิจกรรมต่าง ๆ ที่พัฒนาคุณลักษณะที่พึงประสงค์ของนักเรียน นอกจากนั้นยังเน้นการเสริมสร้างการยอมรับตนเอง (Self - esteem) ให้แก่เด็ก แนวคิดดังกล่าวเน้นการพัฒนาการเรียนรู้คุณธรรมจริยธรรมทั้งทางสติปัญญา (Cognitive Area) ในด้านความรู้ความเข้าใจในคุณลักษณะที่ดี ตลอดจนการพัฒนาด้านจิตใจ (Affective Area) ของนักเรียน ซึ่งจะส่งผลต่อการประพฤติปฏิบัติตนของเด็ก แนวทางนี้หมายรวมถึงการบูรณาการการสอนและการสอดแทรกเรื่องคุณลักษณะที่ดีในการสอนวิชาต่าง ๆ ให้กับเด็กด้วย กิจกรรมที่บูรณาการและสอดแทรกเข้ากับหลักสูตรการจัดการเรียนการสอนปกติเพื่อพัฒนาคุณลักษณะของเด็กมีลักษณะที่ให้นักเรียนได้เรียนรู้และพัฒนาตนเองจากกิจกรรมการเรียนรู้หรือประสบการณ์ที่หลากหลาย

ได้แก่ กิจกรรมการเรียนรู้แบบร่วมมือ (Cooperative Learning) การแสดงบทบาทสมมติ (Role Playing) กิจกรรมที่เน้นการคิดสร้างสรรค์ (Creative Thinking) และกลยุทธ์ต่าง ๆ ในการแก้ปัญหา ความขัดแย้งที่เกิดขึ้นระหว่างบุคคล

ไรอัน (Ryan, 2002) เสนอแนวทางการจัดคุณลักษณะศึกษาเพื่อพัฒนาคุณลักษณะที่พึงประสงค์ประกอบด้วย 6 องค์ประกอบ (The Six E's of Character Education) ดังรายละเอียดต่อไปนี้

1. การยกตัวอย่างและปฏิบัติเป็นแบบอย่าง (Example) แนวทางการยกตัวอย่างของการประพฤติปฏิบัติที่สะท้อนคุณลักษณะที่พึงประสงค์นอกเหนือจากการอบรมสั่งสอน เพื่อยกตัวอย่างพฤติกรรมที่ดีและไม่ดี พร้อมผลของการปฏิบัติให้เกิดความเข้าใจ รวมถึงการประพาดิตนเป็นแบบอย่างที่ดีของครูเพื่อให้เด็กเห็นด้วย การปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างที่ดีถือเป็นการยกตัวอย่างที่ดีที่สุดที่นักเรียนสามารถเห็นและเลียนแบบการกระทำ ความประพฤติต่าง ๆ ได้โดยตรง
2. การสอนอธิบายให้รู้จักใช้เหตุผล (Explanation) ต้องปรับเปลี่ยนแนวทางการพัฒนาคุณลักษณะของนักเรียน จากเดิมที่ควบคุมความประพฤติโดยเน้นการท่องกฎแล้วปฏิบัติตามกฎโดยขาดเหตุผลมาเป็นการใช้อธิบายให้รู้จักใช้เหตุผลและผลในการพัฒนาคุณลักษณะต่าง ๆ กระตุ้นให้เกิดการวิพากษ์หรือสนทนาเกี่ยวกับคุณลักษณะที่ดีและไม่ดี พร้อมอธิบายเหตุผลประกอบเพื่อสร้างความตระหนักและการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมอันสะท้อนถึงคุณลักษณะของเด็กออกมา
3. การเชิญชวนให้ทำความดี (Exhortation) การชี้แนะ เชิญชวน โดยใช้การเสริมแรงทางบวกควบคู่กับการพัฒนาความกล้าหาญเชิงจริยธรรม (Moral Courage Development) โดยให้กล้าหาญในสิ่งที่ถูกต้อง ไม่อายหรือกลัวที่จะทำในสิ่งที่ควร
4. การจัดสิ่งแวดล้อมเชิงคุณธรรม (Ethos or Ethical Environment) เอื้อต่อการพัฒนาคุณลักษณะที่พึงประสงค์ ไม่มีสิ่งช่วยให้ไปในทางเลื่อม โดยเฉพาะในห้องเรียนซึ่งเป็นสังคมย่อยเล็ก ๆ ที่นักเรียนจะต้องสร้างปฏิสัมพันธ์กับผู้อื่น ครูสามารถจำลองสังคมใหญ่ภายในห้องเรียนได้สร้างบรรยากาศเชิงคุณธรรม
5. การจัดประสบการณ์ (Experience) การเปิดโอกาสให้เด็กได้สัมผัสสังคมภายนอกอย่างจริงจังนอกโรงเรียนจะช่วยให้เด็กเรียนรู้และซึมซับแนวคิดในการประพฤติปฏิบัติตนอย่างพึงประสงค์
6. การคาดหวังความเป็นเลิศ (Expectations of Excellence) การวางเป้าหมายของตนเองของเด็ก เป็นเสมือนการกำหนดหลักชัยในการพัฒนาคุณลักษณะของตนเองให้ดียิ่ง ๆ ขึ้นไป

Educational Materials Center (2003) เสนอกลยุทธ์การปฏิบัติที่เป็นเลิศ (Best practice) ของการจัดคุณลักษณะศึกษาเพื่อพัฒนาคุณลักษณะของนักเรียนไว้ 10 ประการ โดยแยกการปฏิบัติ ด้วยวิธีการต่าง ๆ ออกเป็น 4 กลุ่ม รายละเอียดมีดังนี้

กลุ่มที่ 1 การนำหลักสูตรคุณลักษณะศึกษาเพิ่มเติมเข้าไปกับความรู้อันที่ครูสอน และ สนับสนุนการเข้าใจคุณลักษณะต่าง ๆ อย่างแท้จริง โดยแนวทางการปฏิบัติที่เป็นเลิศประกอบด้วย แนวทางที่ 1 เปิดโอกาสให้นักเรียนได้เรียนรู้เกี่ยวกับคุณธรรมจากสถานการณ์ต่าง ๆ ที่เหมือน ชีวิตจริงที่มีโอกาสได้พบ และเปิดโอกาสให้นักเรียนได้ตอบสนองต่อสถานการณ์นั้น ๆ อย่างหลากหลาย แนวทางที่ 2 ทำให้คุณลักษณะศึกษาเป็นเสมือนเครื่องมือที่นำนักเรียนไปสู่ เป้าหมายในการเรียน ไม่ใช่มาคุณลักษณะศึกษาเข้ามาเพิ่มจากการเรียนการสอนปกติ แนวทางที่ 3 จัดกิจกรรมที่ให้นักเรียนได้สะท้อนตนเองและกิจกรรมการเรียนแบบร่วมมือ เพื่อช่วยให้นักเรียน พัฒนาคุณลักษณะการยอมรับตนเองและผู้อื่นอย่างสมดุล

กลุ่มที่ 2 การจัดกิจกรรมการสอนทักษะต่าง ๆ ให้นักเรียนอย่างมีประสิทธิภาพ โดยแนวทางการปฏิบัติที่เป็นเลิศ แนวทางที่ 4 คือให้นักเรียนได้ฝึกฟังและทำความเข้าใจความเชื่อ ของผู้อื่น ๆ และเคารพในความคิดของผู้อื่น ซึ่งหมายรวมถึงการยอมรับความแตกต่างของผู้อื่น ด้วยแนวทางที่ 5 จัดกิจกรรมการพัฒนาคุณลักษณะโดยใช้กิจกรรมกลุ่มการเรียนรู้แบบร่วมมือ เพื่อให้นักเรียนเรียนรู้การวางแผน การจัดกิจกรรม และสะท้อนผลที่ได้จากการจัดกิจกรรมร่วมกัน

กลุ่มที่ 3 การจัดกิจกรรมที่ช่วยพัฒนาประสิทธิภาพในตัวเองและการยอมรับตนเอง ของนักเรียน แนวทางการปฏิบัติที่เป็นเลิศ แนวทางที่ 6 จัดโอกาสให้นักเรียนได้กำหนดสัญญา กับตนเองในการพัฒนาคุณลักษณะต่าง ๆ แนวทางที่ 7 จัดโอกาสที่ช่วยให้นักเรียนเชื่อมั่นในตนเอง

กลุ่มที่ 4 การจัดกิจกรรมที่เปิดโอกาสให้นักเรียนช่วยสังคม แนวทางการปฏิบัติที่เป็นเลิศ แนวทางที่ 8 จัดกิจกรรมที่เสริมสร้างทัศนคติและการปฏิบัติตนในทางที่ดีให้แก่ นักเรียน แนวทางที่ จัดโอกาสการเรียนรู้เพื่อรับใช้สังคม ซึ่งเป็นกิจกรรมที่ให้นักเรียนได้อุทิศหรือบำเพ็ญตนให้เป็น ประโยชน์ต่อสังคม แนวทางที่ 10 ให้ครอบครัวมีส่วนร่วมในการพัฒนาคุณลักษณะของนักเรียน

สรุปได้ว่า แนวทางในการจัดกิจกรรมเพื่อพัฒนาคุณลักษณะที่พึงประสงค์ของนักเรียน แบ่งออกได้เป็น 4 แนวทางดังนี้

แนวทางที่ 1 การพัฒนาหลักสูตรวิชาเฉพาะเพื่อพัฒนาคุณลักษณะที่ดีของเด็กและเยาวชน คือวิชาหลักพลเมือง ซึ่งหมายถึง วิชาสำคัญหรือวิชาบังคับที่จัดให้นักเรียนได้เรียนรู้คุณลักษณะและ การปฏิบัติตนเป็นพลเมืองที่ดี โดยจัดให้มีหลักสูตรวิชาดังกล่าวแตกต่างหากจากกลุ่มสาระวิชาที่มี อยู่ในหลักสูตรปกติ

แนวทางที่ 2 การบูรณาการกิจกรรมการพัฒนาคุณลักษณะที่ดีเข้าไปกับเนื้อหาวิชาต่าง ๆ เป็นการสอดแทรกการพัฒนาคุณลักษณะที่ดีเข้าไปในการจัดการเรียนรู้ในทุกกลุ่มสาระวิชา โดยเชื่อมโยงสิ่งที่เรียนกับคุณลักษณะที่ต้องการเสริมสร้างพัฒนาให้เหมาะสม เป็นการบูรณาการการพัฒนาคุณลักษณะที่ดีกับการจัดการเรียนรู้ปกติ ให้นักเรียนมีความรู้ควบคู่ไปกับการมีคุณธรรม จริยธรรม และค่านิยมที่พึงประสงค์

แนวทางที่ 3 การจัดกิจกรรมเสริมหลักสูตร หมายถึง กิจกรรมที่จัดนอกเหนือจากที่กำหนดไว้ในหลักสูตร ไม่ยึดติดกับเนื้อหาวิชา แต่ช่วยส่งเสริมการเรียนรู้ตามหลักสูตรหรือส่งเสริมคุณลักษณะที่พึงประสงค์ของนักเรียน และเป็นกิจกรรมที่ทำอย่างต่อเนื่องสม่ำเสมอ

แนวทางที่ 4 การจัดกิจกรรมพิเศษเพื่อพัฒนาคุณลักษณะที่ดีของเด็กและเยาวชน แตกต่างจากกิจกรรมเสริมหลักสูตรตรงที่กิจกรรมพิเศษจะจัดขึ้นเป็นครั้งคราว ตามวาระ ไม่ต่อเนื่องสม่ำเสมอ และกิจกรรมดังกล่าวมักเป็นกิจกรรมที่กระตุ้นจิตสำนึกในการพัฒนาตนเอง หรือการให้สัญญากับตนเองหรือสาธารณชนในการพัฒนาตนเอง ทั้งนี้ควรมีการประเมินเพื่อกำกัับติดตามความก้าวหน้าในการพัฒนาคุณลักษณะที่ดีของเด็กในกิจกรรมต่าง ๆ ระหว่างดำเนินการอย่างสม่ำเสมอ